

Uluslararası İlişkilerde ‘Anarşizmin Sefaleti’: Karl Marx ve Friedrich Engels’in Anarşizm Eleştirileri Işığında Teorik Bir Değerlendirme

Yasin Avcı, Selçuk Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-1909-4778
E-Posta: yasinavci@selcuk.edu.tr

Doğan Arar, Selçuk Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-5451-9567
E-Posta: doganarar1@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın konusunu, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplinindeki anarşizmin, Karl Marx ve Friedrich Engels’in anarşizm eleştirileri ışığında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Uİ’de anarşi kavramı teorik ve metodolojik merkeziyetine rağmen felsefi temellerinden tümüyle farklı ve pejoratif imalarla kullanılırken, 20. yüzyılın sonlarına doğru disiplinin gündemine gelen bir teori olarak anarşizm de genellikle normatif, ikincil veya marjinal bir alan olarak değerlendirilmiştir. Uİ’de anarşizm, devletsiz bir küresel toplumsal düzenin olanaklarını ve egemenlik, güç, itaat gibi kavramların eleştirisini ön plana çıkarırken, otorite ve mülkiyet karşıtı perspektifleriyle disipline alternatif bir eleştirel damar ekleme iddiasını taşımaktadır. Bu çalışmada ise Marx ve Engels’in anarşizm eleştirilerine dayanarak, Uİ’deki anarşizmin sınırları bütüncül ve sistematik bir şekilde ortaya konmuştur. Bu eleştiriler ontolojik, metodolojik ve epistemolojik olarak kategorize edilmiş ve normatif ile politik-pratik eleştiriler Uİ’nin teorik odağını aşarak doğrudan siyaset bilimi tartışmalarına içkin oldukları için kapsam dışında bırakılmıştır. Böylece çalışmada, Marx’ın *Felsefenin Sefaleti* adlı eserine doğrudan göndermeyle, Uİ’deki anarşizmin teorik ve metodolojik sınırları ‘anarşizmin sefaleti’ başlığı altında incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Uİ’deki anarşizm; felsefi öncülleri, güncel literatürü ve temel varsayımları üzerinden ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Marx ve Engels’in Max Stirner, Pierre-Joseph Proudhon ve Mihail Bakunin’e yönelik eleştirilerinden hareketle, Uİ’deki anarşizmin teorik ve metodolojik zaafı mercek altına alınmıştır. Metinler arası karşılaştırmalı analizin ve tarihsel eleştirinin yöntem olarak benimsendiği çalışmada Marx ve Engels’in anarşizme yönelttiği eleştirilerin, Uİ’de anarşizmin sınırlarını ortaya koymada güçlü bir teorik çerçeve sunduğu savunulmuştur. Çünkü Marksizm ve anarşizm aynı tarihsel bağlamda ortaya çıkmış, işçi hareketlerinin içinden doğmuş ve benzer sorunlara yanıt aramış düşman kardeşlerdir. Dolayısıyla Marx ve Engels’in değerlendirmeleri anarşizmin öncüllerini içeriden kavrayan bir gözle yapılmıştır. Çalışmada; Uİ’de anarşizmin devleti ilk neden, öz-örgütlenmeyi kendiliğinden çözüm, adalet ve hakları ise tarih-üstü etik

ilkeler olarak kurarak, tarihsel-maddi süreçleri ve sınıf karşıtlığını ikincilleştirdiği ve bu nedenle de Uİ'de yeni bir eleştirel damar açmak yerine disiplindeki statükonun yeniden üretimine hizmet ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bir başka deyişle, anarşizm Uİ'de bir 'eleştiri silahı' üretmiş ancak Marx'ın ifadesiyle 'silahların eleştirisi'nin yerini alamayan bir vicdan muhasebesine dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anarşizm, Marksizm, Uluslararası İlişkiler, Felsefenin Sefaleti, Anarşizmin Sefaleti.

'The Poverty of Anarchism' in International Relations: A Theoretical Assessment in Light of Karl Marx and Friedrich Engels' Anarchism Critiques

Abstract

This study assesses anarchism in International Relations (IR) in light of Karl Marx and Friedrich Engels' critiques of anarchism. In IR, although the concept of anarchy has theoretical and methodological centrality, it has been employed in ways that diverge from its philosophical foundations and often carry pejorative connotations. Anarchism, which entered the agenda in the late twentieth century, has typically been treated as a normative, secondary, or marginal perspective. In IR, anarchism foregrounds the possibilities of a stateless global social order and the critique of sovereignty, power, and obedience, claiming —through anti-authoritarian and anti-proprietarian perspectives — to add an alternative critical current. Drawing on Marx and Engels' critiques, this study sets out, systematically, the limits of anarchism in IR. These critiques are categorized as ontological, methodological, and epistemological; normative and politico-practical critiques are left outside the scope, as they exceed IR's theoretical focus and belong to political science debates. Accordingly, with a direct reference to Marx's *The Poverty of Philosophy*, the theoretical and methodological limits of anarchism in IR are examined under 'the poverty of anarchism'. Part I discusses anarchism in IR -its philosophical premises, contemporary literature, and core assumptions. Part II analyses its theoretical and methodological weaknesses through Marx and Engels' criticisms of Max Stirner, Pierre-Joseph Proudhon, and Mikhail Bakunin. Using intertextual comparative analysis and historical critique, the article argues that these criticisms provide a robust framework for revealing anarchism's limits in IR. Because Marxism and anarchism emerged in the same historical context, from the workers' movement, and sought similar answers — making them 'fraternal adversaries' —they are uniquely positioned for internal critique. The study concludes that anarchism in IR posits the state as a first cause, treats self-organization as a self-sufficient remedy, and frames justice and rights as trans-historical ethical principles,

relegating historical-material processes and class antagonism. Consequently, rather than opening a new critical current, anarchism contributes to reproducing the disciplinary status quo. In other words, anarchism in IR forges a 'weapon of criticism,' but -borrowing Marx's phrase -becomes a moral reckoning that cannot substitute for the 'criticism of weapons'.

Keywords: Anarchism, Marxism, International Relations, The Poverty of Philosophy, The Poverty of Anarchism.

Giriş

Anarşi, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininin teorik temellerini ve metodolojik yapılanmasını biçimlendiren ve sürekli yeniden tartışılan bir kavramdır. Kavram, bu teorik ve metodolojik merkeziyetine rağmen Uİ'de uzun süre felsefi temelinden farklı olarak ve pejoratif imalarla kullanılmıştır. Geleneksel Uİ teorilerinde anarşi, devletlerin sürekli bir güvensizlik içinde kendi başlarının çaresine bakmak zorunda oldukları bir 'öz-yardım' (self-help) sistemi olarak kodlanmıştır. Bu temel varsayım, başta neo-realizm (Waltz, 1979) olmak üzere, neoliberalizm ve hatta İngiliz Okulu (Bull, 1977) gibi farklı teoriler tarafından da paylaşılmaktadır. Bu teoriler, kaçınılmaz çatışma, kurumlar aracılığıyla iş birliği ya da anarşik toplum gibi varsayımlarla anarşinin sonuçlarını farklı yorumlasalar da hepsi devleti sistemdeki tek rasyonel ve egemen aktör olarak merkeze almaktadır. Bu ortak ontolojik zemin; devletin şiddet tekeli, otoriter pratiklerini ve egemenlik iddialarını uluslararası sistemin doğal, kaçınılmaz ve değiştirilemez bir zorunluluğu olarak sunmuş ve bu yolla meşrulaştırmıştır.

İşte bu noktada, Uİ'de geleneksel teorilerin merkezi otorite yokluğu olarak ele aldığı 'anarşi' kavrayışı ile bu çalışmanın önce siyaset felsefesi ardından da Uİ teorisi olarak irdelediği 'anarşizm' arasındaki temel farkı vurgulamak kritik önem taşımaktadır. Geleneksel Uİ teorileri için 'anarşi', bir sorun ve devlet-merkezli bir 'öz-yardım' sisteminin ya da 'uluslararası toplumun' varlığını meşrulaştıran statik bir durum tespitidir. Buna karşılık, 'anarşizm' felsefi bir çözüm ve mevcut statükoya yönelik eleştirel bir projedir. Geleneksel Uİ teorileri, anarşiyi 'düzensizlik', 'kaos' veya pejoratif imalarla eş anlamlı kullanırken; anarşizm, 'anarşi'yi tam tersine 'öz-örgütlenme', 'karşılıklı yardımlaşma' ve 'âdem-i merkeziyetçi' bir düzen arayışı olarak kavramsallaştırmaktadır.

Nitekim 20. yüzyılın sonlarından itibaren, Uİ'de anarşizm bir teori olarak giderek daha görünür hâle gelirken anarşi kavramı da devletin doğası, otorite ilişkileri ve küresel düzeyde alternatif toplumsal düzen arayışları bağlamında

yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Anarşizm, devletsiz bir küresel toplumsal düzenin olanaklarını ve egemenlik, güç, itaat gibi kavramların eleştirisini ön plana çıkarırken, otorite ve mülkiyet karşıtı perspektifleriyle Uİ'ye alternatif bir eleştirel damar ekleme iddiasını taşımaktadır. Ancak Uİ'de anarşizm genellikle normatif ya da marjinal bir çerçeve olarak görülmüş, teorik ve metodolojik sınırları sistematik biçimde tartışılmamıştır (Brown, 2007; Falk, 2006; Williams, 2012; Buzan ve Lawson, 2014).

Yine Uİ'de anarşi kavramı (Waltz, 1979; Bull, 1977) ve Marksizm-anarşizm ilişkisi (Woodcock, 1986; Kinna, 2005) kapsamlı biçimde tartışılmışken, Karl Marx ve Friedrich Engels'in anarşizm eleştirilerinden hareketle, anarşizmin Uİ'deki temel varsayımlarına yönelik bütüncül ve sistematik bir çözümleme yeterince yapılmamıştır. Bu çalışmada ise tarihsel materyalizm ve teorik karşılaştırmalı eleştiri yöntemleri kullanılarak Uİ'de anarşizmin teorik sınırlarına dair bir değerlendirme yapılmıştır. Anarşizmin Uİ içindeki yerinin ve sınırlılıklarının eleştirel bir perspektiften ortaya konulması, disiplinin kavramsal haritasında yeni tartışma alanlarının açılması açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu eleştirel değerlendirme, anarşizmin Uİ'de alternatif bir damar açma iddiasına rağmen, eleştirdiğini iddia ettiği geleneksel Uİ teorileriyle benzer ontolojik ve metodolojik zaafı paylaştığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Uİ'de anarşizmi en iyi değerlendirebilecek teorinin Marksizm olduğu iddia edilmiştir. Şüphesiz sosyalizm, Marksizm'e indirgenemeyecek denli geniş bir düşünsel ve politik geleneğe sahip olsa da bu çalışmada, bilinçli olarak Marksizm merkeze alınmıştır. Çünkü Marksizm ve anarşizm, 19. yüzyıl işçi sınıfı hareketlerinden doğmuş 'düşman kardeşler' olarak birbirine hem tarihsel hem de teorik olarak sıkı sıkıya bağlıdır. Her iki teori de benzer tarihsel sorunlara yanıt aramış, ancak Marksizm'in temel öncüllerini reddeden anarşizmin farklı bir yola sapmasıyla keskin teorik ayrılıklar yaşamıştır.

Tüm bu noktalardan hareketle çalışmanın ilk bölümünde anarşizmin felsefi öncüllerini takiben Uİ'de anarşizmin güncel literatürü ve temel varsayımları ortaya konmuştur.¹ Çalışmanın ikinci bölümünde ise Marx ve Engels'in anarşizm eleştirileri temel alınarak, Uİ'deki anarşizmin teorik ve metodolojik sınırlılıkları tartışılmıştır. Bu kapsamda, özellikle Marx'ın Pierre-Joseph Proudhon'a yönelttiği kategorik eleştiriler merkeze alınmıştır. Proudhon, 19. yüzyıl anarşizminin olduğu kadar çağdaş anarşizmin de önemli felsefi öncüllerinden biridir. Uİ'deki anarşizm de Proudhon'un devlet, mülkiyet, toplumsal düzen anlayışına dayalı ve fakat tarihsel materyalist analizi dışlayan bir zemin üzerinde yükselmiştir (McLaughlin, 2002; Prichard,

2013). Başlıkta yer alan ‘anarşizmin sefaleti’ ifadesi her ne kadar Marx’ın Proudhon’a yönelik eleştirilerinin yer aldığı *Felsefenin Sefaleti* başlıklı çalışmayı çağırırsa da çalışma kapsamında Marx ve Engels’in Max Stirner ve Mihail Bakunin gibi anarşistlere yönelik eleştirilerine de yer verilmiştir.

Sonuçta, Uİ’de anarşizmin yeni bir eleştirel teori olma iddiasının, tarihsel-maddi olarak geçersizliğine ulaşılan çalışmada Marx ve Engels’in anarşizm eleştirilerinin ontolojik, metodolojik ve epistemolojik boyutları incelenmiştir. Kuşkusuz Marx ve Engels’in anarşizme yönelttiği; ütopyacılık ile küçük burjuva sınıfsal konumlanma gibi normatif; siyasetçilik ve örgütlü mücadelenin reddi ile kurumsal-tarihsel güç ilişkilerini ahlâkileştirme gibi politik-pratik eleştiriler de anarşizmin önemli zaaflarına işaret etmektedir. Ancak bu boyutlar, daha çok siyaset bilimi ve siyasal pratik tartışmalarına içkin olduklarından, çalışmanın Uİ ekseninde yürütülen kapsamının dışında bırakılmıştır.

Uluslararası İlişkilerde Anarşizm: Felsefi Öncüller, Güncel Literatür ve Temel Varsayımlar

Anarşizm, modern siyasi tarihin en radikal felsefe akımlarından ve sosyo-politik hareketlerindedir. Devlet başta olmak üzere, her türlü otorite ve hiyerarşik yapıya karşı sistematik muhalefeti ifade eden anarşizm; bireylerin özgür iradelerine sıkı sıkıya bağlı, karşılıklı yardımlaşma ve iş birliği gibi toplumsal dayanışma ilkelerini temel alan bir dönüşüm vizyonudur. Kavram etimolojik olarak, Klasik Yunanca’da bir olumsuzluk öneki olan *an* (-sız/-siz) ve *arkhos* (yönetici) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen *anarchia* (yönetimsizlik, iktidarsızlık) sözcüğünden türetilmiştir (Janicka, 2023). Ortaçağ Latincesinde yönetici ya da önder yoksunluğuna atıfla *anarchia* hâlini alan kavram, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı itibarıyla Avrupa’da modern ulus-devletin ortaya çıkması, Fransız ve Sanayi Devrimlerinin toplumsal sonuçları karşısında sosyo-politik bir nüve kazanarak çağdaş Avrupa dillerinde yer edinmiştir (Davis, 2014).

Anarşizmin felsefi savunusu ilk kez 1793’de İngiliz filozof William Godwin’in *Enquiry Concerning Political Justice and its Influence on Morals and Happiness* adlı eserinde yapılmıştır. Ahlaki mükemmellik fikrini temel alan Godwin, insan aklının özgürleşmesiyle kurum ve kuralların ortadan kalktığı ve mülkiyetin adil şekilde paylaşıldığı bir aydınlanma ütopyası kurgulamıştır (Godwin, 2013). İlerleyen süreçte anarşizm, Proudhon’un anarşist karşılıklılığı, Stirner’in egoist anarşizmi, Bakunin’in kolektif anarşizmi ve Pyotr Alekseyeviç Kropotkin’in anarko-komünizmi gibi farklı birtakım

yönelimler aracılığıyla evrilmiştir. Bu çeşitlilik anti-hiyerarşik, özgürlükçü ve eşitlikçi bir öz etrafında ortaklaşmıştır (Fowler, 1972).

Kendisini anarşist olarak tanımlayan ilk düşünür olarak Proudhon, 1840'da yayımlanan *What Is Property?: Or, an Inquiry Into the Principle of Right and of Government* adlı eserinde 'mülkiyet hırsızlıktır' (*la propriété, c'est le vol*) önermesiyle modern anarşist düşünce için bir orijin noktası oluşturmuştur (Guérin, 1970: 12). Proudhon'a göre, özel mülkiyet, üretim araçlarının tekelleşmesine yol açarak emeğin sömürülmesini beraberinde getirmekte ve despotizmi teşvik ederek bireysel özgürlükleri ortadan kaldırmaktadır. Devlet ve özel mülkiyet karşılıklı olarak birbirini besleyen otoriter yapılar olduklarından bu iki baskı mekanizmasının tasfiye edilmesi toplumun gönüllülük ve iş birliği temelinde sil baştan örgütlenmesini mümkün kılacaktır (Proudhon, 1994).

1846'da yayımlanan *The System of Economic Contradictions, or The Philosophy of Poverty* adlı eserinde kapitalist üretim ilişkilerinin içsel çelişkilerini inceleyen Proudhon'a göre, kapitalizmin dinamikleri bir yandan toplumsal üretimi artırırken diğer yandan eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Ne serbest piyasa kapitalizminin ne de merkezîyetçi sosyalizmin toplumsal problemlere çözüm üretmeyeceğini savunan Proudhon, alternatif olarak geliştirdiği karşılıklılık ilkesi (*mutualism*) doğrultusunda, bireylerin kendi iradeleriyle örgütlenbildikleri ve karşılıklı iş birliği temelinde ekonomik işleyişi kolektif biçimde düzenledikleri bir toplumsal model tasavvur etmiştir (Proudhon, 2012).

1863'te yayımlanan *The Principle of Federation* adlı eserinde devletin merkezîyetçiliğinin bireysel özgürlükleri kısıtladığını, sınırsız özgürlüklerin de toplumsal düzenin istikrarını zedelediğini savunan Proudhon, bu paradoksun üstesinden gelmek adına geliştirdiği federasyon fikriyle toplumsal dayanışma ile bireysel özgürlüklerin garanti altına alınması arasında bir denge kurmayı amaçlamıştır. Federasyon, ne birliğin tekliği içinde özgürlüğün yutulduğu ne de özgürlüklerin mutlaklığı içinde birliğin ortadan kaldırıldığı bir düzen anlayışı olarak karşılıklılık ilkesinin siyasal alandaki yansımasıdır. Bireysel özgürlük ve toplumsal bütünlük arasındaki yapısal gerilimi aşmaya yönelik çoğulcu ve adem-i merkezîyetçi bir toplumsal model olarak konumlanan federasyon; ortak meselelerde de yardım ve iş birliğini kurumsallaştıracaktır (Vernon, 1979).

Max Stirner, 1844'te yayımlanan *The Ego and its Own* adlı eserinde tüm toplumsal kurumları ve ahlaki normları bireyin özgürlüğünün önünde bir

engel olarak değerlendirerek kutsal soyutlamalara karşı bir eleştiri kaleme almıştır. Stirner'a (1995) göre, eşsiz ve tekil varlık olan insan hiçbir aşkın dini ve siyasal otorite tarafından sınırlandırılmamalı ve Tanrı, devlet, toplum, ahlâk gibi 'hayaletler'in (*spooks*) tahakkümünden kurtulmalıdır. Stirner'ın anarşizminde 'egozim' (*egoismus*) kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Birey, mülkiyetini elinde bulundurduğu varlığını ve hayatını kendi çıkarları doğrultusunda özgürce kullanmalıdır. Stirner'ın mülkiyet anlayışı da bireyin bedenini, düşüncelerini, yaratıcılığını ve eylemlerini özgür iradesiyle yönetebilmesine dayanmaktadır. Özgürleşmenin yolu bireyin kendisini 'biricik' (*der einzige*) olarak kavramasından geçmektedir. Stirner toplumsal ilişkilerin gerekliliğini tamamen reddetmemiş ve devlete alternatif olarak geliştirdiği 'biriciklerin birliği' (*verein von egoisten*) kavramıyla bireylerin öz çıkarlarına ve gönüllülük esasına dayalı olarak sürekli yenilenen bir ilişki türü önermiştir (Paul, 1985: 142). Biriciklerin birliği kalıcı bir kurum ya da otorite olarak anlaşılmamalı ve varlığı yalnızca bireyler arzu ettiği sürece devam eden bir etkileşim olarak okunmalıdır.

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, anarko-komünist perspektifini *The Conquest of Bread* (1892), *Fields, Factories, and Workshops* (1898) ve *Mutual Aid: A Factor of Evolution* (1902) adlı eserlerinde sistematize etmiştir. Kropotkin, Charles Darwin'in evrim kuramından esinlenerek tasarladığı ve etik ile bilimsel yaklaşımı birleştirme gayesi güttüğü 'karşılıklı yardımlaşma' (*mutual aid*) kavramıyla, doğada yaşam mücadelesinin yalnızca güçlülerin hayatta kalmasını sağlayan bir rekabetten ibaret olmadığını; bu mücadelenin iş birliği ve dayanışmayı da zorunlu kıldığını ileri sürmüştür. Thomas Hobbes'un insanı insanın kurdu olarak ele alan anlayışının aksine, insan doğasının özünde iş birliği ve dayanışmaya meyilli olduğunu savunan Kropotkin (1902), bu tezini köy komünleri, klanlar, lonca örgütleri, özgür Rönesans kentleri ve kar amacı gütmeyen gönüllü kolektif yapılar gibi tarihsel örneklerle desteklemiştir. Kropotkin'in siyasi anarşizminde, başından beri hiyerarşik yapı ve baskıcı zihniyete sahip olan devlet, toplumsal eşitsizliğin sürdürülmesine ve yönetici sınıfların ayrıcalıklarının korunmasına hizmet eden bir araçtır. Devletin ortadan kaldırılmasını özgürlüğün önkoşulu olarak kabul eden Kropotkin, Marx'ın proletarya diktatörlüğü düşüncesine karşı çıkmıştır. Kropotkin'e göre formu fark etmeksizin her otorite yeni bir tahakküm ve sömürü düzeni yaratacaktır. Kropotkin, anarşizminin ekonomik boyutunda ise Marx'ın sosyalist aşama için öngördüğü 'herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre' ilkesini esas almaktadır. Ancak Kropotkin merkezi planlamayı reddetmiş ve yerel komünler ile üretici birliklerinin federatif örgütlenmesine dayalı olarak değerlendirdiği bu ilkenin, sosyalist aşamanın

gerçekleşmesi beklenmeksizin doğrudan hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur (Kropotkin, 1970).

1867’de yayımlanan *Federalism, Socialism, Anti-Theologism* adlı eserinde Bakunin, merkeziyetçi devlet yapısı yerine, gönüllü şekilde bir araya gelen toplumsal gruplardan oluşan kolektivist bir federalizm fikri üzerinde durmuştur. Federalist sistemde toplumsal eşitliğin ancak kolektif mülkiyet ile sağlanacağını iddia eden Bakunin, üretim araçlarının toplumun tüm üyeleri tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bakunin özgürlüğü, toplumsal bir olgu olarak kavramış ve bu temel birey hakkının ancak başkasının hakkının da gözetildiği kolektif bir düzen ölçüsünde anlam kazanacağını vurgulamıştır (Dolgoft, 1972: 102-147). Bakunin (1990), 1873’te yayımladığı *Statism and Anarchy* adlı eserinde devleti doğası gereği ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarını önceleyen sömürü sisteminin aygıtı olarak tanımlamıştır. Bakunin’e göre, devletin varlığı, toplumu yöneten azınlık ve yönetilen çoğunluk olarak ikiye bölerek kaçınılmaz bağımlılık ilişkilerini açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla sömürmek ve yönetmek arasında herhangi bir fark yoktur (Eckhardt, 2002: 318). İktidar ve otorite yapılarının çözülmesi ancak radikal bir devrimci hareket aracılığıyla mümkün olacağından Bakunin’in anarşizmi devrimci bir nitelik taşımaktadır. Yıkımı yaratıcı bir tutku olarak ifade eden Bakunin’e göre, devrim fikri özgür ve eşitlikçi bir toplum için kaçınılmazdır. Bakunin bireyin sömürsünü meşrulaştırması nedeniyle dini inanç sistemlerini de özgürlüğün en büyük düşmanı addetmiştir. Bakunin’e göre din-hukuk ve siyasi otorite organik bir bağ içindedir ve insan bu iki olgunun prangalarından kurtulabildiği oranda özgürdür (Shatz, 2003: 36-38). 1882’de yayımlanan *God and the State* adlı eserinde Bakunin (2012), Tanrı varsa insanın köle olduğunu ve insanın özgür olması için Tanrı’nın yok olması gerektiğini savunmuştur.

Anarşizm bu felsefi öncüller çerçevesinde 19. yüzyılın sonundan itibaren sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde tartışılmaya başlanmıştır. U’de ise anarşizm, devlet-merkezli ana akım teorilerin hâkimiyeti nedeniyle uzun yıllar görmezden gelinmiştir. U’de anarşi kavramı da devletlerarası sistemin merkezi ve üstün bir otoriteden yoksun olma durumunu betimlemek için kullanılmıştır (Bull, 1977: 51-73; Waltz, 1979: 91). 1970’li yıllarla birlikte küresel siyasette çokuluslu şirketlerin, sivil toplum örgütlerinin, terör örgütlerinin ve hatta bireylerin ön plana çıkışıyla aktör çeşitliliğinin artması; bilgi-iletişim teknolojilerinde yaşanan devrimsel ilerlemeler; insani krizler ve uluslararası müdahaleler; iklim değişikliği, salgın hastalıklar, göç, gıda güvenliği gibi çevresel gelişmelerin etkisiyle yükselen çoğulcu eleştirel

yaklaşımlar, anarşizmin Uİ'nin gündemine girişine zemin hazırlamıştır (Parkinson, 1977). Bu bölümün devamında Uİ'deki anarşizm literatürü kapsamında sunulan çalışmalar; en çok atıf alan ve anarşizmin temel varsayımlarının kategorik olarak çıkarılabildiği çalışmalardır.

Uİ'de anarşizm ile ilgili ilk çalışma *The Tradition of Philosophical Anarchism and Future Directions in World Policy* başlığıyla Thomas G. Weiss tarafından yayımlanmıştır. Anarşizmin çatışma çözümü ve barış çalışmalarına olası katkılarını değerlendiren Weiss (1975), dünyadaki savaş, şiddet, yoksulluk, adaletsizlik, ekolojik istikrarsızlık, yabancılaşma gibi problemlerin devlet-merkezli sistem içinde çözüme kavuşturulamayacağını ve yeni bir küresel siyasal düzen tasavvurunun gerekli olduğunu belirtmiştir. Anarşizm, bireysel özerklik ile toplumsal sorumluluğu uzlaştırma çabası, otorite karşıtı söylemi, ekolojik duyarlılığı, eşitlikçi ekonomi anlayışı, iş birliğini öne çıkarması gibi özellikleriyle hem değerler temelinde hem de toplumsal dönüşüm stratejileri bağlamında Uİ'ye önemli bir perspektif kazandırmaktadır.

Richard A. Falk *Study of Future Worlds* başlıklı çalışmasında devlet-merkezli Westphalia sisteminin yetersizliklerini teşhis ederek anarşist bir dönüşüm vizyonu ortaya koymuştur. Falk (1975), büyük ölçekli toplumsal şiddetin minimize, sosyal ve ekonomik refahın maksimize edilmesi; temel insan hakları ve siyasal adalet koşullarının iyileştirilmesi; doğal kaynakların korunması da dâhil olmak üzere, çevresel kalite standartlarının yakalanması gibi hassasiyetlerle geleceğe dönük bir dizi kademeli reform önerisinde bulunmuştur. Falk (1978), *Anarchism and World Order* başlıklı çalışmasında ise anarşizmi devlet karşıtlığı şeklindeki dar anlamının ötesinde değerlendirerek, küresel düzeyde alternatif örgütlenme modeli olarak tanımlamıştır. Anarşizm devletçi sosyalizmin ve liberalizmin aksine; adalet ve toplumsal düzeyde özgürleşmenin önünü açma potansiyeline sahiptir. Anarşizm Uİ'ye; yerelden küresele doğru yayılan adem-i merkezietçi örgütlenmeler, gönüllü iş birliği ve adaleti merkeze alarak devlet sonrası (*post-statist*) dünya düzeninin yeniden inşası gibi konularda katkı sağlayabilecek potansiyelindedir. Falk anarşizmi ütopyacı bir yanılsama olarak değil, mevcut devlet sisteminin içinde bulunduğu krizler karşısında ve küresel reform arayışlarında dikkate alınması gereken dönüştürücü bir araç olarak konumlandırmıştır. Falk (2010), *Anarchism without 'Anarchism': Searching for Progressive Politics in the Early 21st Century* başlıklı çalışmasında da anarşizmin reel sosyalizmin başarısız olmasıyla ortaya çıkan ideolojik boşluğu doldurabilme ve hem ulusal hem de küresel ölçekte dönüştürücü bir etki yaratabilme potansiyeline değinmiştir.

Scott Turner (1998), *Global Civil Society, Anarchy and Governance: Assessing an Emerging Paradigm* başlığıyla yayımladığı çalışmasında Uİ'deki hâkim realist ve devlet-merkezli paradigmayı eleştirmiştir. Turner, Kropotkinci gönüllü iş birliği ve şiddet içermeyen küresel sivil toplum fikrinin realizmin Hobbesçu argümanlara dayanan şiddet ve anarşi anlayışına karşı güçlü bir alternatif sunduğunu belirtmiştir. Turner (2010), *Anarchist Theory and Human Rights* adlı çalışmasında anarşizm ile liberalizm tarafından empoze edilen insan hakları söylemi arasındaki ilişkiyi eleştirel biçimde tartışmıştır. İnsan hakları, liberalizmde ortaya konduğu hâliyle bireyi devlete karşı koruyan fakat aynı zamanda devletin otoritesini meşrulaştıran bir şekilde işlemektedir. Anarşizm ise insanların sahip olduğu hakların birey-devlet ikiliğinden bağımsız, kolektif ve pratik dayanışma ilkeleri üzerinden yeniden formüle edilen özgürleşim vizyonu ile insan hakları söylemine karşı güçlü bir alternatiftir.

Alex Prichard (2007), *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)* başlıklı çalışmasında Proudhon'un Uİ'de hak ettiği değeri görmediğinden yakınmıştır. Bir başka çalışmasında Prichard (2010a), anarşizmin devlet karşıtı bir gündem oluşturarak küresel siyasetteki hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerini analiz etmek için faydalı bir çerçeve sağladığını dile getirmiştir. Prichard (2010b), *David Held is an Anarchist* başlıklı çalışmasında ise, devletin ortadan kalkması ve hiyerarşik olmayan yönetim yapılarını özendirilmesi gibi argümanlarıyla kozmopolitan demokrasi teorisinin anarşizmle benzerliğine dikkat çekmiştir. Prichard (2011), *What can the Absence of Anarchism Tell us About the History and Purpose of International Relations?* başlıklı çalışmasında Uİ'nin devlet odaklı olduğunu ve bunun Hans J. Morgenthau gibi disiplinin öncü isimleri tarafından tescillendiğini belirterek anarşizmin disiplinindeki mitleri yapı-söküme uğratan post-devletçi yaklaşımları teşvik edebileceğini ileri sürmüştür. Prichard (2012), *Anarchy, Anarchism and International Relations* başlıklı çalışmasında Uİ'de anarşinin; iş birliğini kısıtlayan, devletleri çıkarlarını ve güçlerini maksimize etmeye yönelten bir unsur olarak kavranmasına karşı çıkmıştır. Prichard anarşiyi, bireylerin dış politika yapıcılarının ihtiyaç duymadan küresel siyasete doğrudan katılmalarına imkân tanıyan bir araç olarak tanımlamıştır. Prichard (2013), bir başka çalışmasında Proudhon'un anarşiyi yerel ve küresel düzeyde adalet ve düzen gibi erdemlerle ilişkilendiren vurgularını Uİ ile buluşturarak, anarşist bir Uİ teorisi taslağı geliştirmiştir. Prichard ve Jonathan Havercroft (2017) beraber kaleme aldıkları *Anarchy and International Relations Theory: A Reconsideration* başlıklı çalışmada Uİ'de anarşinin doğa durumu

ve toplum sözleşmesi teorisiyle ilişkilendirilmesinin kavramın potansiyelini sınırladığını ifade etmişlerdir. Yazarlar anarşiyi her devletin kendi başının çaresine baktığı bir öz-yardım (*self-help*) üzerinden okumak yerine kavramı öz-örgütlenme (*self-organization*) bağlamında kurgulamışlardır.

Philip G. Cerny ve Prichard (2017) *The New Anarchy: Globalisation and Fragmentation in World Politics* başlıklı çalışmalarında, küreselleşme sürecinin anarşi problemini ortadan kaldırmadığını; aksine, onu daha da derinleştirerek işlevsel farklılaşma, çok-ölçeklilik, parçalanma, farklı manzaralar, yeni güvenlik ikilemi ve yeni ortaçağcılık gibi kavramlarla anılan çok boyutlu gerilimleri beraberinde getirdiğini vurgulamışlardır. Yazarlara göre bu dönüşüm ya merkezsiz ve çoğulcu bir dünya düzeninin kurulmasıyla sonuçlanacak, ya da dünyayı bitmek bilmeyen bir anomi girdabına sürükleyecektir.

Prichard (2020), *Anarchism and Global Ethics* başlıklı çalışmasında anarşinin Uİ teorilerinde Hobbesçu doğa durumundan hareketle barbarlıkla özdeşleştirildiğini ve anarşizmin de disiplinden sistematik biçimde dışlandığını belirtmiştir. Prichard kavramın özgürleştirici-çoğulcu yönünü öne çıkarmış ve her türlü otoriteyi reddeden anarşizmin farklı 'iyi' kavrayışlarına izin veren etik anlayışına dikkat çekmiştir. Adaletin topluma içkin olduğunu vurgulayan Prichard'a göre, küresel adalet devletlerarası düzenden ziyade, müzakereci ve katılımcı pratikler aracılığıyla inşa edilebilecektir. Prichard (2022) bir başka çalışmasında ise anarşizmi; şiddet, iklim değişikliği ve küresel yönetim gibi meseleler üzerinden tartışmıştır.

Erika Cudworth ve Stephen Hobden (2010), *Anarchy and Anarchism: Towards a Theory of Complex International Systems* başlıklı çalışmalarında, Uİ'deki anarşi söylemini karmaşıklık teorisi ile anarşizm üzerinden yeniden kavramsallaştırmayı önermişlerdir. Uİ'de neo-realizmin uluslararası sistemde herhangi bir üst otoritenin yokluğu şeklinde yani düzensizlikle ilişkilendirdiği anarşi anlayışının eksiklerine değinen yazarlar uluslararası sistemin karmaşık uyumlu bir nitelikle ele alınmasını önermişlerdir. Kropotkin'in karşılıklı yardım ve Murray Bookchin'in sosyal ekoloji kavramlarını harmanlayan Cudworth ve Hobden, düzenin belli bir otorite kaynağına dayanmaksızın kendiliğinden örgütlenebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Chris Rosedale (2010), *Anarchy is What Anarchists Make of it: Reclaiming the Concept of Agency in IR and Security Studies* başlıklı makalesinde, Uİ'de özellikle güvenlik çalışmalarına yönelik eleştirel yaklaşımların amil

anlayışlarında hâlâ devlet merkezli bir çerçeve ürettiklerini vurgulamıştır. Saul Newman (2010), *The Politics of Postanarchism* başlıklı çalışmasında anarşizmi tüm kurumsal ve söylemsel iktidar biçimlerine karşı bir eleştiri olarak tanımlamıştır. Devlet meşru şiddet kullanma tekeline sahip olan güç olmasının yanında, gündelik hayatta ve bilgi üretim süreçlerinde yeniden üretilen çok katmanlı bir aygıttır. Newman (2011), *Crowned Anarchy: Postanarchism and International Relations Theory* başlıklı çalışmasında anarşiyi uluslararası sistemin karakteristik bir özelliği olarak tanımlayan realizm ile devletsiz, özgürlükçü, eşitlikçi bir toplumsal düzenin ereği olarak ele alan anarşizm arasındaki keskin ayrımı incelemiştir.

Zaheer Kazmi (2012), *Polite Anarchy in International Relations Theory* adlı çalışmasında anarşiyi yalnızca olumsuz ve kaotik bir yokluk durumu olarak değil, karşılıklı nezaket pratikleri üzerinden şekillenerek diplomatik düzeni mümkün kılan olumlu bir zemin olarak ele almış ve ‘nazik anarşi’ (*polite anarchy*) kavramsallaştırmasını geliştirmiştir. Shelagh Roxburgh (2018), *Against Soft Anarchism: Challenging Liberal Cooptations of Anarchism in International Relations Theory* başlıklı makalesinde UI mensuplarının teoride ve pratikte devletten kopuşu başaramadığını ve dolayısıyla sulandırılmış bir anarşizmden öteye gidilemediğini belirtmiştir. Roxburgh, UI’de devlete ve merkezi otoriteye karşı eleştiri yükseltmeden yapılan iş birliği gibi vurguların liberal küresel yönetim söylemine katkıda bulunduğunu ileri sürmüştür. Carl Levy (2018), *Anarchism and Cosmopolitanism* adlı çalışmasında kozmopolitanizmi anarşizm bağlamında incelemiştir. İmparatorlukların ve hegemonik güçlerin tepeden inmece kozmopolitanizmini eleştiren Levy, anarşizm tarafından savunulan aşağıdan yukarı, sınır tanımaz ve merkezi olmayan bir kozmopolitanizm fikrini savunmuştur.

Ruth Kinna (2019), *The Government of No One: The Theory and Practice of Anarchism* başlıklı çalışmasında, anarşizmin kötü bir şöhrete sahip olduğunu ve genelde keşmekeşlik, kaos, düzensizlik gibi pejoratif ifadelerle birlikte anıldığı vurgulamıştır. Anarşizm, gönüllü birliktelik, federasyon ve karşılıklı yardımlaşma üzerine kurulu düzenli ve etik temelli toplumsal organizasyonu amaçlamaktadır. Yine anarşizm sömürgecilik karşıtı mücadelelerden ekolojik hareketlere kadar geniş bir yelpazede direniş biçimlerini etkilemektedir. Alexandre Christoyannopoulos (2022), *An Anarcho-Pacifist Reading of International Relations: A Normative Critique of International Politics from the Confluence of Pacifism and Anarchism* başlıklı çalışmasında, uluslararası düzenin yapısı ve siyasi şiddetin çoklu etkileri gibi konularda hem anarşizmin hem de pasifizmin UI’de göz ardı edildiğini iddia

etmiştir. Şiddetin fetişleştirilmesi, sistemik militarizme yönelim, devletler tarafından dayatılan sömürünün tezahürleri ve siyasi faillığe ilişkin görüşleri çerçevesinde anarko-pasifist bir yaklaşım geliştiren Christoyannopoulos, Uİ'deki yerleşik ortodoksinin gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur.

John Rusche (2022), *Imagining Peace Outside of Liberal Statebuilding: Anarchist Theory as Pathway to Emancipatory Peacefacilitation* başlıklı makalesinde, liberalizmin dünya barışını tesis etme noktasındaki başarısızlıklarını ele alarak, Uİ'deki alternatif barış tahayyüllerini tartışmıştır. Devlet merkezli liberal barış inşası sürecinin toplumlarda yeni çatışma dinamiklerini ürettiğini ve mevcut eşitsizlikleri derinleştirdiğini bildiren Rusche'ye göre, eleştirel barış literatürü de mevcut güç ilişkilerini betimlemekten öteye gidememiştir. Barış inşası yerine adem-i merkeziyetçilik, öz-yönetim, doğrudan eylem gibi anarşist ilkeler üzerine temellendiği barış kolaylaştırıcılığı (*peacefacilitation*) kavramını ortaya koyan Rusche, anarşizmin hem liberal müdahaleciliğin dayatmalarına hem de devletin yapısal şiddetine karşı barış pratiklerine katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir.

Uİ'de anarşizme dair literatürden anarşizmin temel varsayımlarını çıkarsayarak sıralamak mümkündür.

- i) Anarşizm, devlet merkezli anlayışın eleştirisi ve yerine devletsiz bir düzen arayışının konulması üzerine bina edilmiştir. Uİ'de anarşizm Westphalia sisteminin meşru şiddet tekeline sahip devlet formu üzerinden kurgulanmış yapısının, küresel sorunları çözmek bir yana, bu sorunları bizzat yeniden ürettiğini savunmaktadır. Anarşizm devletin yerine yerel komünlerin, federatif birlikteliklerin, gönüllü iş birliğinin ve adem-i merkeziyetçi örgütlenmelerin geçirilmesini önermektedir.
- ii) Anarşizm, Uİ'de anarşi kavramının yeniden tanımlanması gerekliliğini ileri sürmektedir. Uİ'de anarşinin düzensizlik ve öz-yardım ile eşitlemesine karşı çıkan anarşizm bu kavramı iş birliğine, alternatif düzen biçimlerine ve kendiliğinden örgütlenmeye imkân tanıyan bir zemin olarak görmektedir. Anarşi kaotik bir yokluk hâli değil, düzen üretebilecek toplumsal bir kapasite olarak anlaşılmalıdır.
- iii) Anarşizm hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hiyerarşik ilişkilerin ve merkezi otoritenin reddine vurgu yapmaktadır. Anarşizmde otoritenin yerini yatay ilişkiler, karşılıklı nezaket, gönüllü iş birliği ve adem-i merkeziyetçi yapılanmalar almaktadır.

- iv) Anarşizm, etik ve normatif bir çerçeveye sahiptir. Anarşizm, bireysel özerklik ile toplumsal sorumluluğu birleştirme iddiasındadır. Bu bağlamda anarşizm adaletin devletlerarası düzenden ziyade, müzakereci ve katılımcı pratikler aracılığıyla topluma içkin biçimde inşa edilebileceğini savunmaktadır. Anarşizm, liberalizmin birey-devlet ikiliğine hapsolmuş insan hakları söylemine karşı, hakların kolektif dayanışma ve pratik özgürleşim vizyonu üzerinden yeniden formüle edilmesini önermektedir.
- v) Anarşizm, yeni bir barış ve özgürleşme perspektifi öne sürmektedir. Anarşizmde liberal barış inşasına karşılık barış kolaylaştırıcılığı gibi alternatif kavramsallaştırmalar geliştirilmiştir. Burada barış, devletlerin yukarıdan aşağıya inşa ettiği bir süreç olarak değil, toplumların tabandan inisiyatifleriyle mümkün görülen bir pratik olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede şiddeti reddeden pasifist eğilimler ile toplumsal direniş biçimlerini içeren radikal yaklaşımlar bir arada bulunmaktadır.

Ul’de anarşizmin bu beş temel varsayımı, ilk bakışta devlet merkezli yaklaşımlara güçlü bir alternatif sunuyor gibi görünmektedir. Ancak söz konusu varsayımlar, tarihsel materyalist bir bakış açısından incelendiğinde ciddi teorik ve metodolojik zaafı taşımaktadır. Marx ve Engels’in anarşizme yönelttikleri eleştiriler, bu varsayımların neden kavramsal soyutluk, tarihsel körlük, yönetsel yetersizlik ve pratikten kopuş gibi sorunlarla malul olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde, Marx ve Engels’in anarşizm eleştirilerinden hareketle, Ul’de anarşizmin hangi açılardan ‘sefalet’ içinde olduğu tartışılmıştır.

Uluslararası İlişkilerde ‘Anarşizmin Sefaleti’: Yeni Gibi Görünen Eski Çıkmazlar

Marx ve Engels’in anarşizme yönelik eleştirilerinin, Ul’de anarşizmin sınırlarını tartışmak için işlevsel olmasının birkaç temel nedeni vardır. Öncelikle, Marksizm ve anarşizm aynı tarihsel bağlamda ortaya çıkmış, işçi hareketlerinin içinden doğmuş ve benzer sorunlara yanıt aramış düşman kardeşlerdir. Dolayısıyla Marx ve Engels’in değerlendirmeleri anarşizmin öncüllerini içeriden kavrayan bir gözle yapılmıştır (Guerin, 1981: 10). İkinci olarak, bahse konu eleştirel değerlendirmeler belirli düşünürlere yöneltilmiş gibi gözükseler de aslında devlet, otorite, sınıf, tarih, yöntem ve siyaset gibi daha geniş kategorileri temel almıştır. Bu kategoriler anarşizmin Ul’deki açmazlarını açıklamaya uygundur. Son olarak, Marx ve Engels’in Stirner, Proudhon ve Bakunin’e yönelttikleri eleştirilerde ortaya çıkan açmazlar,

Uı'de anarşizmin tekrar eden sorunlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bir diğer anlatımla anarşizm açısından yeni gibi görünen hususlar aslında ilgili teorinin geçmiş çıkmazları ve güncel sefaletine karşılık gelmektedir.

Ontolojik Eleştiriler

Marx ve Engels'in anarşizme yönelik eleştirilerinin ilk kategorisi ontolojiye dairdir. Burada kastedilen anarşizmin; topluma, tarihe ve insan doğasına ilişkin en temel varsayımlarındaki sorunlardır. Marx ve Engels'e göre anarşizm toplumsal gerçekliği ya bireyin saf varlığına indirgemiş ya da toplumsal kurumları tarih dışı sabit kategoriler olarak kavramıştır. Ontolojik eleştirileri üç başlık altında toplamak mümkündür: Tarihsellik ve toplumsal oluş (totalite) körlüğü; Robinsontari birey antropolojisi ve sınıfın-sınıfsal karşıtlığın ontolojik dışlanması.

i) Tarihsellik ve Toplumsal Oluş (Totalite) Körlüğü

Anarşizmin önemli bir ontolojik zaafı, kavramları ve kurumları sanki ebedî ve değişmezlermiş gibi ele almasıdır. Proudhon'un mülkiyet, işbölümü veya kredi gibi kavramları evrensel kategoriler olarak incelemesi bunun tipik örneğidir. Marx'a göre bu ontolojik kategoriler tarihsel üretim ilişkilerinin ürünü olarak belli toplumsal koşullarda ortaya çıkıp gelişmiştir ve koşullar değiştiğinde ortadan kalkmaları olağandır. Anarşizm bu tarihsel ve toplumsal oluşu gözden kaçırarak *totalite*'yi yani toplumsal bütünlüğü kavrayamamıştır. Bu nedenle anarşizm maddi üretim ilişkilerini açıklamak yerine ontolojik olarak soyut ilke ve formüller etrafında dönüp durmuştur.

Marx, Proudhon'un toplumsal kategorileri ebedî düşünceler gibi ele aldığını ve bu kategorilerin tarihsel hareketini açıklamak yerine bunları hazır olarak verilmiş-verili kabul ettiğini belirtmiştir (MECW6, 2010: 162-163). Marx ve Engels, Stirner'in bireyi ve kavramları tarihsiz soyutlamalar düzeyine çektiğini vurgulamıştır. Stirner için tarih, yalnızca düşünce kategorilerinin hayaletvari yürüyüşüdür (MECW5, 2010: 130). Dolayısıyla anarşizmin ontolojik sabitleştirmesi, yalnızca kavramların kökenini değil, aynı zamanda aralarındaki mülkiyet, devlet ya da uluslararası düzen gibi içsel bağları da koparmış ve ortaya birbirine eklenmemiş, kendinden menkul özler manzarası çıkmıştır.

Uı'de anarşizm de ontolojiyi tarihsizleştirerek ele almaktadır. Anarşizmin devletin olmadığı, eşitlikçi ve adem-i merkezîyetçi bir küresel düzen idealine eşitlenmesi, devlet ve egemenlik gibi kavramların tarihsel oluşumunu dikkate almadan yapılmıştır. Falk'ın (1978) devlet sonrası düzen

tahayyüllerinde veya Prichard'ın (2007) Proudhon'dan esinle geliştirdiği adalet ve anarşi temelli uluslararası düzen taslaklarında devlet, tarihsel özgüllüğü olan bir toplumsal ürün yerine sanki ebedî ve tek biçimli bir olguymuş gibi karşılaştırılmıştır. Weiss (1975) anarşizmi, küresel barış ve adalet sorunlarını çözebilecek bir alternatif olarak sunarken, devlet merkezli düzenin doğal kriz üretici özelliğini mutlak bir sabite indirgemıştır. Rossdale'in (2010) özneyi devlet-merkezli güvenlik anlayışının karşısına koyarken kavramı tarihsel bağlamından bağımsızlaştırması ya da Kazmî'nin (2012) nazik anarşiyi tarih dışı etik kodlar üzerine inşa etmesi de aynı ontolojik zaafı tekrar etmiştir. Cerny ve Prichard'ın (2017) yeni anarşi tartışmalarında parçalanma ya da çok ölçeklilik gibi göstergeler, kapitalist dünya pazarının tarihsel mantığından koparıldığında, anarşi sanki her bağlamda aynı kalan bir arka plan ontolojisiymiş gibi sunulmuştur. Kinna'nın (2019) anarşizmi etik topluluk ideali olarak kuran yaklaşımı, etiği toplumsal üretim ilişkilerinden özerkleştirmiş ve böylece etik, tarihsel bir üretim ve yeniden üretim ilişkisi olmaktan çıkıp zaman dışı bir norm hâline gelmiştir. Christoyannopoulos'un (2022) anarko-pasifist çerçevesinde şiddetin evrensel bir yanlı olarak ontolojik sabitleştirilmesi de aynı düzeneğe işaret etmektedir. Çünkü şiddetin sınıfsal-ekonomik üretim koşulları totaliteden koparılmıştır.

Anarşizmdeki totalite körlüğü teknik bir ayrıntı değil, kurucu bir zaafın adıdır. Kavramlar tarihsel-maddi bağlarından koparıldığında, teori zorunlu olarak normatif bir sözlüğe kaçmış ve açıklama gücünü yitirmiştir. Çünkü Marx'ın vurguladığı gibi devlet gibi ontolojiler, belirli üretim ilişkilerinin tarihsel ürünüdür. Uı'de anarşizm de bu tarihsel bağı ıskalayıp yine örneğin devlet ontolojisini saf otorite biçiminde ele almış ve Marx'ın eleştirdiği tarihsel körlüğü tekrar etmiştir. Bu sebeple Uı'de anarşizmin devletin ötesinde tahayyül ettiği düzen de soyut bir normatif ufuk olarak kalmış ve uluslararası sistemin tarihsel özgüllükleri teori kapsamında açıklanamamıştır. Son tahlilde, Uı'de anarşizmin ontolojileri tarihselliklerinden arındırarak ebedileştirmesi, örneğin devlet ve egemenliği maddi-toplumsal totalitenin özgül ürünlerinden ziyade, başlı başına bir ilk neden gibi okumasına yol açmaktadır. Bu ontolojik hata ilk bakışta normatif bir ufuk sunuyormuş gibi gözükse de aslında uluslararası düzenin tarihsel-üretimsel devinimini görünmez kılmaktadır. Anarşizm bu ontolojik kusuruyla Uı'de yeni bir açıklama imkânına karşılık gelmek bir yana aslında mevcut soyutlamaların farklı kavramlarla tekrarına karşılık gelmektedir. Çünkü anarşist ontoloji, Uı'de eleştirdiği devlet merkezci sabitlemeleri aşmak yerine, onları etik ya da komüniter özer gibi başka adlarla ikame etmektedir.

ii) Robinsönvari Birey Antropolojisi

Marx ve Engels'in anarşizme yönelttiği ikinci ontolojik eleştiri, teörin temel ontolojik birim olarak kabul ettiği bireyin toplumsal ilişkilerden koparılmasıdır. Stirner'in bireyi ego olarak mutlaklaştırması veya Bakunin'in özgürlüğü tamamen devletin yokluğuna indirgemesi, bireyi toplumdan yalıtarak ele almanın örnekleridir. Bu yaklaşımda toplum, birbirinden bağımsız ve kendi kendine yeten atom bireylerin bir araya gelmesinden ibaretmiş gibi kurgulandığı için Robinsönvaridir. Bir diğer deyişle burada 'Robinsönvari' ifadesi ile kastedilen, bireyin ontolojik başlangıç noktası olarak toplumsal ilişkilerden, emek süreçlerinden ve sınıfsal konumlanıştan soyutlanmış öz ve yeterli bir fail olarak varsayılmıştır. Bu varsayım tercih ve eylemleri açıklamada sezgisel bir cazibe taşısa da bireyin maddi yeniden üretim ağlarına, mülkiyet rejimlerine ve üretim güçlerine bağımlılığını sistematik biçimde perdelemektedir. Buna karşılık Marx'a göre birey, daima toplumsal ilişkilerin ürünüdür ve insanın bilinci, maddi yaşamının ve sınıfsal bağlarının dışında düşünülmemelidir.

Marx ve Engels, Stirner için toplumun, yalnızca birbirinden kopmuş tekil egoların hayaletinden ibaret olduğunu belirterek onu alaya almışlardır (MECW5, 2010: 213). Marx Bakunin'in bireysel özgürlüğü mutlaklaştırmasını eleştirerek, onun toplumsal üretim ilişkilerinin özgürlük koşullarını nasıl belirlediğini gözden kaçırdığını belirtmiştir. Bakunin, devleti bir kenara atınca kapitalizmin de yok olacağını sanmıştır. Oysa bireylerin özgürlüğü ancak toplumsal üretim ilişkilerinin devrimci dönüşümüyle mümkündür (MECW21, 2010: 112-113). Dolayısıyla tarihsel materyalist ontoloji açısından birey ilk nedenden ziyade belirli üretim ve mülkiyet ilişkileri tarafından kurulan ve onlarla birlikte dönüşen bir türev kategoridir. Özgürleşme de bireysel iradenin ahlâki genişlemesiyle değil, bu ilişkilerin tarihsel dönüşümüyle anlam kazanmaktadır.

Ul'de anarşizm de ontolojik olarak Robinsönvari birey anlayışını başka bir düzeyde yeniden üretmiş ve Stirner'in mutlak egosunun yerini Ul'nin öznesi olarak bireylerin veya toplulukların doğrudan katılımı almıştır. Prichard'ın (2012) anarşiyi, bireylerin dış politika yapıcılara ihtiyaç duymadan küresel siyasete doğrudan katılımı olarak tanımlaması bu yaklaşımın en belirgin örneğidir. Weiss'in (1975) bireysel özerklik ile toplumsal sorumluluğu uzlaştırma arayışı, bireyin toplumsal bağlardan kopuk ama etik tercihler üzerinden küresel siyasetin öznesi hâline getirilmesini ima etmiştir. Turner (1998) Kropotkinci iş birliği fikrini realizmin Hobbesçu bireycilik eleştirisine karşı güçlü bir alternatif olarak sunmasına rağmen, özünde anarşist bireycilik

ve gönüllülük anlayışını merkeze koymuştur. Rossdale (2010) anarşizmin amil kavrayışını devlet merkezli güvenlik çalışmalarına karşı konumlandırırken, bireyleri Ul'nin doğrudan aktörleri olarak merkeze almıştır. Kazmi'nin (2012) nazik anarşi kavramsallaştırması bireyler arası nezaketi diplomatik düzenin temel ontolojik zemini olarak kurgulamıştır. Falk'ın (1975) bireyleri ve toplulukları doğrudan küresel aktörler olarak tahayyül etmesi devletin dışında gelişen öznelliklere verdiği önemi göstermiştir. Bu anlatıların hepsini birleştiren örtük varsayım; bireysel veya küçük ölçekli kolektif faillğin kapitalizm gibi makro yapıları dolayimsızca aşabilecek kurucu bir yeterliliğe sahip olduğunun zannedilmesidir.

Ul'de anarşizmin benimsediği Robinsonvari antropoloji, yöntemsel olarak 'önce fail, sonra yapı' dizilişini varsaydığından, güç ve çıkar ilişkilerini bireyin niyetlerine indirgeme eğilimini pekiştirmektedir. Bu yaklaşım, bireyleri ve küçük toplulukları küresel dönüşümün asli ontolojik öznesi olarak görmesi bakımından Stirnerci birey mutlakiyetçiliğinin yeni bir versiyonudur. Çünkü birey, tarihsel ve sınıfsal bağlamdan bağımsızlaştırılan bir kurgu niteliğinde öne çıkmıştır. Ul'de bireyin eylemi, sınıfsal ilişkilerden ve üretim süreçlerinden koparıldığında, geriye yalnızca atomize ve kendi kendine yeten bir özne varsayımı kalmıştır. Bu da tıpkı Stirner'in egosunun toplumsal bağlamdan yalıtılması gibi, Ul'de anarşizmin ontolojik olarak bireyi toplumsal gerçeklikten koparmasına yol açmıştır. Ul'deki anarşizmde bireyin özneleşmesi, çoğu zaman yapısal bağlamı dikkate almayan etik-politik bir tercih meselesine indirgenmiştir. Bunun doğrudan sonucu anarşizmdeki depolitizasyon eğilimidir. Çünkü Ul'deki anarşist dönüşüm siyaseti, üretim ilişkilerini hedeflemekten çok iyi niyetli mikro pratiklere yaslanmaktadır. Sonuç olarak bu ontolojik antropoloji, uluslararası ilişkilerin yapısal gerilimlerini kişisel failiyet düzeyinde tercüme etmeye karşılık geldiğinden anarşizmin açıklama gücü zayıflamaktadır.

iii) Sınıfın ve Sınıfsal Karşıtlığın Ontolojik Dışlanması

Üçüncü ontolojik sorun, anarşizmin sınıfı ve sınıf karşıtlığını ontolojik olarak dışlaması yani toplumsal gerçekliğin sınıfsal temellerini geri plana iterek ahlâkî-idealist ilkeleri merkeze almasıdır. Marx ve Engels'e göre, toplumsal yapının ontolojik temeli sınıf ve sınıf karşıtlığıdır. Bu açıdan anarşizmin ontolojik önem atfettiği örneğin devlet bu sınıfsal düzenin ontolojik bir türevidir. Anarşizm bu temel ontolojik bağı göz ardı ederek, toplumsal gerilimi ahlâkî ilkelerle veya saf anti-devlet söylemleriyle açıklamaya çalışmıştır. Oysa sınıf kategorisi dağılım etik bir ölçek olduğu kadar bizzat üretim tarzının ve siyasal biçimlerin kurucu ayrımıdır.

Marx, Bakunin'in devleti yok etmekten söz ettiğini, ama devletin dayandığı maddi temeli yani sermayeyi ve özel mülkiyeti dokunulmaz bıraktığını belirtmiştir (MECW24, 2010: 507, 518). Marx Proudhon'un mülkiyet eleştirisini toplumsal sınıf karşıtlıklarından bağımsız etik bir problem gibi kurgulamasını küçük burjuva uzlaştırmacılığı olarak nitelendirmiştir (MECW6, 2010: 197). Engels de anarşistlerin devleti mutlak kötülük olarak tanımlayıp sınıf mücadelesini ikincilleştirdiğini belirtmiştir (MECW23, 2010: 422-425). Marx'a göre, Proudhon'un konumu küçük burjuva karakterdedir. Proudhon bir yandan halkın acılarına üzüлüp öte yandan burjuvazinin ihtişamına hayranlık duyduğundan sınıf mücadelesinin aksine etik uzlaşmayı savunmuştur (MECW6, 2010: 190). Burada Marx ve Engels'in anarşizme yönelttiği eleştiri devletin ontolojik öncelik kazandığı her senaryoda sınıf karşıtlığının kurucu rolünün sistematik olarak görünmezleşmesidir. Bu görünmezleşme, -epistemolojik eleştiriler başlığında da tartışıldığı üzere- daha sonra epistemoloji düzeyinde de kalıcı kör noktalara dönüşmüştür.

Ul'de anarşizm devlet karşıtlığını merkeze alırken sınıf ilişkilerini ve üretim tarzlarını ikinci plana itmiştir. Falk'ın (1978) anarşizm ve dünya düzeni tartışmalarında, Turner'ın (2010) anarşizm ve insan hakları yorumlarında ya da Kinna'nın (2019) anarşizmi etik topluluk ideali olarak tanımladığı çalışmalarında dikkat çeken nokta, sınıf kategorisinin ve çatışmasının gündeme gelmemesidir. Prichard (2007) Proudhon'un Ul'de yeterince takdir edilmediğini vurgularken onun adalet ve düzen kavrayışını temel almış ve fakat bu adalet kavrayışı sınıfsal antagonizmalardan koparılmıştır. Cudworth ve Hobden (2010) karmaşıklık teorisiyle anarşizmi birleştirirken Kropotkin'in karşılıklı yardımlaşma ilkesini öne çıkarmışlar ve fakat bu ilkeyi toplumsal sınıflar arasındaki çatışmanın belirleyiciliğinden bağımsızlaştırarak sunmuşlardır. Cerny ve Prichard (2017) küreselleşmenin anarşi sorununu derinleştirdiğini ifade ederlerken sürecin sınıfsal ve kapitalist birikim dinamiklerini tali kılmışlardır. Weiss (1975), anarşizmi küresel krizlere çözüm sunabilecek etik bir vizyon olarak tanımlarken sınıfın ve kapitalist üretim ilişkilerinin belirleyici rolünü geri plana itmiştir. Böylece anarşizm bireysel özerklik ve toplumsal sorumluluk gibi ahlâkî formüller üzerinden ilerlemiş ve sınıf antagonizması çözümlenmenin dışına düşmüştür. Rossdale (2010), anarşist müdahaleleri aşağıdan yukarıya doğru eylemler olarak kurgularken bu eylemlerin sınıfsal içeriğine dair herhangi bir tartışmaya yer vermemiş ve sınıfsal özneliği etik faillik pratiklerine indirgemıştır. Dolayısıyla Ul'de anarşizmin açtığı küresel sivil toplum, çok ölçekli yönetim ve kozmopolitan etik gibi başlıklar ortak oyunun retorikine dayanmış ve anarşizm de sınıf mücadelelerinin üstünü örten bir söylem haline gelmiştir. Sonuçta, anarşizm

eleştirdiği Uİ düzenini dönüştürmekten ziyade, bu düzenin ürettiği sonuçları yönetmeye odaklanan bir söyleme indirgenmiştir.

Marx ve Engels'in işaret ettiği ve Uİ'deki anarşizmde de tekrarlanan bu ontolojik zaaf lar yalnızca anarşizmin ilk varsayımlarına dair teorik kusurlar olarak görülmemelidir. Çünkü bunlar anarşizmin bütün bir açıklama ve çözüm tarzını biçimlendiren köklü sorunlardır. Tarihselliğin ve toplumsal bütünlüğün göz ardı edilmesi, Robinsönvari bireycilik ve sınıfın-sınıf karşıtlığının ontolojik dışlanması, anarşizmi kaçınılmaz biçimde soyut ve parçalı bir ontolojiye hapsedmiştir. Bu ontoloji üzerine inşa edilen anarşizm ne toplumsal üretim ilişkilerini ne devletin sınıfsal karakterini ne de bireyin gerçek toplumsal konumunu açıklayabilmiştir. Uİ'de anarşizm için ortaya çıkan sonuç eleştiri silahı düzeyinde sözel bir radikallik, fakat silahların eleştirisi anlamında maddi dönüşüm bakımından siyasal yetersizliktir.

Metodolojik Eleştiriler

Marx ve Engels'in anarşizme yönelttiği ikinci büyük eleştiri kategorisi metodolojiye ilişkindir. Marx ve Engels'e göre anarşizm toplumsal ilişkilerin somut ve tarihsel hareketini açıklamak yerine soyut kategorilerden yola çıkmış ve diyalektiği çarpıtarak çelişkileri uzlaştırmacı biçimlerde çözmeye çalışmıştır. Metodolojik eleştiriler üç düzeyde öne çıkmaktadır: Diyalektiğin tahrif edilmesi ve çelişkinin dışlanması; metafizik-idealist şemacılık; tarihsel materyalizmi tersyüz etme eğilimi.

i) Diyalektiğin Tahrifi ve Çelişkinin Dışlanması

Marx ve Engels'e göre anarşizmde metodoloji tarihsel çelişkiyi kavramak yerine onu ahlâkî bir iyi-kötü ikiliğine indirgemektir. Anarşizmde çelişkinin yıkıcı-kurucu hareketini görmek yerine, kötü yanları ayıklayıp iyi yanları muhafaza etme şeması üretilmiştir. Bu, diyalektiği yarıda kesen ve kategorileri uyumculukla uzlaştırmaya çalışan bir yöntemdir. Oysa diyalektik, çelişkiyi tarihin kurucu motoru olarak görmeyi ve içererek aşmayı (Aufhebung) hedeflemeyi gerektirmektedir. Anarşizmin benimsediği ahlâkî iyi-kötü şeması ise çelişkiyi dışsal bir kusur gibi tasfiye etmeye yönelmektedir. Diyalektik dönüşümü, anarşizm ise uzlaştırmacı statükoyu temsil etmektedir.

Marx, Proudhon'un ekonomik kategorilerin iyi-kötü yanları olduğunu tespit edebildiğini ve fakat çözümün kötüyü kaldırıp iyiyi korumak sandığını belirtmiştir. Marx'ın ünlü örneğiyle, köleliği bile iyi-kötü yanlara ayıran bu mantık, tarihin devindirici çelişkisini kavrayamamıştır. Kötü yanın tarihsel rolü, verili ilişkileri tasfiye edebilecek gerilimleri üretmesidir ve

çözüm, kötüyü ayıklamak değil, çelişkinin tarihsel olarak yeni bir düzeyde içerilerek aşılmasıdır (MECW6, 2010: 167-168). Marx ve Engels, Stirner'in her şeyi egonun düşünsel tasarrufuna indirgeyerek somut çelişkiyi kafadaki hayaletlerle savaş düzlemine taşıdığını ve böylece maddi karşıtlıkların gerçek devindirici rolünü görünmez kıldığını vurgulamışlardır (MECW5, 2010: 160-163). Marx ve Engels anarşistlerin, devlet-özgürlük karşıtlığını tek belirleyen gibi kurup sınıf çelişmesini ikincilleştirdiklerini ve 'devleti kaldırınca çelişki çözülür' türü anti-diyalektik kestirmeye sığındıklarını belirtmiştir (MECW23, 2010: 121-122). Engels çelişkiyi kurumların kötü yanına indirgeme tutumunun materyalist diyalektiğe aykırı olduğunu ısrarla vurgulamıştır (MECW25, 2010: 174).

Üi'de anarşizm bu basit iyi-kötü ayrıştırmasını yeniden üretmiştir. Prichard ve Havercroft (2017), anarşiyi öz-yardımanın kötü yanına karşı öz-örgütlenmenin iyi yanını öne çıkaracak şekilde normatif bir yeniden adlandırma ile tasarlamışlardır. Bu yaklaşım anarşi kavramını tarihsel ve çelişkili güç ilişkileri alanı olmaktan çıkarıp, diyalektik gerilimi metodolojik olarak 'anarşi iyi olduğunda düzen üretir; kötü sonuçlar ise öz-yardımanın sonucudur' ikiliğine indirgemektir. Cudworth ve Hobden (2010), karmaşıklık ile karşılıklı yardımı eklemleyerek düzenin kendiliğinden ortaya çıkacağını savunurken, anarşinin tarihsel olarak üretildiği örneğin sınıfsal çelişkileri metodolojik düzeyde arka plana itmiştir. Çünkü yazarların anladığı şekliyle çelişki, sanki uluslararası bir koordinasyon kusurundan ibaretmiş gibi yeniden yazılmıştır. Kazmi (2012), nazik anarşisiyle, 'şiddet ile çatışma kötü' ve 'nezaket ile diplomasi iyi' şemasıyla ahlâkileştirilmiş bir ikilik kurmuş ve uluslararası düzenin maddi çelişkilerini bu ikiliğin terimleri içinde buharlaştırmıştır. Weiss (1975) ve Falk'ın (1975, 1978) ortaya koyduğu reformcu çerçeveler, küresel krizi üreten çelişkili üretim ve güç ilişkilerini devlet merkezilik başlığı altında kötü yan olarak, buna karşı adem-i merkezietçi ağları iyi yan olarak şematik biçimde ayrıştırmıştır. Böylece diyalektik, toplumsal karşıtlığın tarihsel aşılması yerine, iyi pratiklerin seçimli muhafazasına indirgenmiştir. Kinna'nın (2019) anarşizmi etik topluluk ideali üzerinden tanımlaması da çelişkilerin tarihsel çözülüşü yerine ahlâkî formüllerle idealize edilmiş bir iyi toplum vizyonuna indirgemıştır. Roxburgh'un (2018) 'soft anarşizm' eleştirisi de bu şematik iyi-kötü ayrışmasına işaret etmektedir. Çünkü anarşizmin devletten kopuşu başaramayıp liberal normlara eklenmesi, diyalektik gerilimin iyi yönetim ile kötü devletçilik arasına hapsedilmesine yol açmıştır. Sonuçta iyi yönetim-kötü devletçilik ikiliği, tarihsel çelişkilerin çözümünü maddi temellerinden koparıp, etik tercihlerin seçimli muhafazasına havale etmiştir.

İkili ahlâkî şemalara yaslanan iyi öz-örgütlenme ile kötü öz-yardım ayrımları, çelişkinin üretkenliğini devre dışı bırakmış ve toplumsal karşıtlıkların tarihsel aşılması yerine, seçimli etik norm muhafazasını teşvik etmiştir. Bu nedenle Uı’de anarşizm, çelişkinin kurucu üretkenliğini bastırdığı ölçüde, eleştirel bir teori olmaktan çok uzlaştırıcı bir normatif çağrıya dönüşmektedir. Bir diğer anlatımla bu metodolojik kısayol, Uı’de anarşizmi dönüştürücü bir teoriden ziyade uluslararası ilişkilerin statükosuyla uzlaşan bir teori düzeyinde tutmaktadır.

ii) Metafizik-İdealist Şemacılık

Marx ve Engels’e göre, anarşizmde somut-toplumsal süreçlerin yerini *a priori* yani önsel şemalar almıştır. Anarşizmde tarih, zihindeki ilkelerin giderek gerçekleşmesi olarak okunmuş, kavramlar kendi başına ebedî sayılmış ve fikirlerle şeyler yani düşünsel kategorilerle maddi ilişkiler birbirine karıştırılmıştır. Bu yöntemsel düzeyde ilkelerden gerçekliğe doğru işleyen ters bir okumanın kurumsallaşmasıdır. Nitekim anarşizmde önce normatif ilke tesis edilmekte, ardından olgular bu ilkeye uydurularak seçilmekte ya da yeniden adlandırılmaktadır. Böylece açıklama, neden-sonuç ilişkilerini izlemekten çok ilkeleri doğrulama tekniğine indirgenmektedir.

Marx, Proudhon’un ekonomik kategorileri metafizik olarak ebedileştirdiğini belirtmiştir. Marx’a göre ekonomik kategoriler sonsuz hakikatler değil; belirli tarihsel ilişkilerin teorik ifadesidir (MECW6, 2010: 165-166). Marx Proudhon’un düşüncelerden topluma gittiğini, oysa yöntemin toplumsal ilişkilerden düşüncelere gitmesi gerektiğini vurgulamıştır (MECW38, 2010: 97). Stirner’in toplumsal kurumları zihinsel tasarımların ürünü olarak ele alması, Marx ve Engels tarafından metodolojik idealizm olarak teşhir edilmiştir (MECW5, 2010: 172-174). Engels Bakunin’in özgürlüğü bir özsöz ilke olarak, devleti ise mutlak kötülük olarak *a priori* kurup, gerçekliği bu ikili şemaya uymaya zorladığını belirtmiştir (MECW44, 2010: 306-307). Engels eski ve Hegelci metafizik yöntem ile diyalektik yöntem ayrımını yaparken metafiziğin bir şeyleri katı, dışsal ve ebedî kabul ettiğini, diyalektiğin ise ilişki, süreç, tarih içinde kavradığını vurgulamıştır (MECW26, 2010: 384-389).

Uı’de anarşizm de metafizik-idealist şemacılığa sahiptir. Prichard’ta (2007, 2020) anarşi, doğrudan katılım ve adalet gibi önceden belirlenmiş normatif ilkelerin zemini olarak tanımlanmıştır. Bu, anarşinin zihinsel bir etik şemaya göre yeniden kurulmasıdır. Anarşinin özgürleştirici ve çoğulcu etik uzama eşitlenmesine dair ön kabul de kavramı tarihsel-toplumsal ilişkilerden kopuk ideal bir tipe dönüştürmüştür. Prichard’ın anarşizmin çoğul iyilik anlayışına

denk geldiğine yaptığı vurgu, değerlerin toplumsal antagonizmalardan bağımsız olarak var olduğu varsayımına dayanmış ve böylece etik, tarihsiz bir evrensellik kazanmıştır. Cudworth ve Hobden'un (2010) karmaşıklık-anarşi eklenmesi, kendiliğinden düzen şemasını a priori işleyen bir norm gibi ele almış ve sınıf gibi somut süreçler, şemaya uymadığı ölçüde yöntem dışına itilmiştir. Yazarlar Kropotkin ve Bookchin'in kavramlarını karmaşıklık teorisi ile birleştirirken, düzenin kendiliğinden doğacağı varsayımını bir doğa yasası gibi kurgulamışlardır. Weiss'te (1975) ve Falk'ta (1975, 1978) devlet merkezilik krizinin adem-i merkezietçi ağlarla çözüme kavuştuğu gibi a priori bir ilerleme anlatısı üretmiştir. Çünkü yukarıdan devletin metafizik kötülüğe, aşağıdan ağların ise metafizik iyiliğe eşitlenmesi ilkedan topluma gidişi yinelemiştir. Weiss'in bireysel özerklik ve toplumsal sorumluluk arasındaki dengeyi ahlâkî ve evrensel bir prensip olarak ele alması devletin ve küresel sorunların tarihsel olarak özgül koşullarından çok her zaman ve her yerde geçerli bir etik şemaya yaslanmanın tipik bir örneğidir. Falk'ın çalışmalarında önerilen dönüşüm vizyonu, toplumsal çelişkilerin tarihsel maddi temellerine girmek yerine, geleceğe dönük şematik bir ilerleme çizgisi çizmiştir. Rosedale (2010) ve Kazmi'de (2012) özneleşme ve nezaket normları, anarşinin maddi ilişkileri açıklamak yerine etik tasarıya dönüştürülmesine hizmet etmiş ve böylece yöntem, normu ontolojiye dönüştürmüştür. Turner'ın (2010) insan haklarını liberal devletin meşrulaştırıcı çerçevesinden ayırma çabasında hakları kolektif dayanışma gibi soyut etik kavramlarla temellendirmesi, bu kategorilerin toplumsal üretim ilişkileriyle tarihsel bağıni göz ardı eden idealist bir formülasyona işaret etmektedir. Cerny ve Prichard'ın (2017) anarşi okumasında da işlevsel farklılaşma ve çok ölçeklilik gibi kavramlar, kapitalist birikimin özgül iç mantığına bağlanamadığında teleolojik bir parçalanma hikâyesine dönüşmüş ve süreçler kendi nedenlerinden ziyade önsel tasniflerle açıklanmıştır. Christoyannopoulos'un (2022) anarko-pasifist eleştirileri ile Rusche'nin (2022) barış kolaylaştırıcılığı önerisi, sırasıyla şiddet ve barışı tarihsel üretim ilişkilerinden kopuk etik prosedürlere indirgeyerek aynı ideal tipçiliği yeniden üretmiştir.

Özetle, Uİ'de önceden verilmiş etik şemalara göre yeniden kurulan anarşi tasvirleri, kavramı somut süreçlerden koparmış ve bu yöntem normu ontolojiye dönüştürmüştür. Bu şemacılık, açıklamayı tarihsel nedensellikten normatif telkine kaydırıldığı için, anarşizmin alternatif sistem tahayyülü ampirik dayanak ve nedensel derinlik kazanamamaktadır. Son kertede ortaya çıkan şey, yenilikten ziyade yeniden adlandırmadır. Öyle ki devlet karşıtlığı etik bir aksiyoma, öz-örgütlenme ise tarih üstü bir iyiye

çevrilmektedir. Böyle olunca da anarşizm Uı'de eleştirdiğini dönüştürmek yerine, aynı yapısal dinamikleri moralist bir dille yeniden üretmektedir.

iii) Tarihsel Materyalizmi Tersyüz Etme Eğilimi

Tarihsel materyalizm, açıklamayı somut üretim ilişkilerinden ve sınıf mücadelelerinden başlatmaktadır. Marx'ın da belirttiği gibi insanların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır ve kavramlar ile kurumlar bu ilişkilerin tarihsel ürünleridir. Bu tespitin açık anlamı üretim tarzının, toplumsal ilişkileri ve düşünceleri koşullandırdığıdır. Anarşizmin bu noktada sahip olduğu metodolojik sorun açıklamayı özgürlük, otorite ve anarşi gibi soyut kategorilerden başlatıp maddi ilişkileri türevleştirmesidir. Başka bir deyişle, anarşizmde yöntemsel yönelim ilişkilerden kavramlara değil kavramlardan ilişkilere doğru tersine çevrilmekte ve böylece açıklama zemini toplumsal süreçlerden normatif ve önsel ilkelere kaymaktadır.

Daha önce de vurgulandığı üzere Marx Proudhon'un ekonomik kategorileri ebedî fikirler gibi ele alıp somut ilişkilerden yola çıkmadığını belirtmiştir. Proudhon, toplumdan düşüncelere değil, düşüncelerden topluma gitmiştir (MECW38, 2010: 97). Kafadaki eleştiri ile gerçek toplumsal eleştiri ayrımı yapıldığında Stirner'in egosu ya da Proudhon'un kalkış noktası tarihsel materyalist açıklamayı tersine çeviren idealist bir çerçevededir (MECW4, 2010: 53). Marx ve Engels Bakunin'in, ekonomik temeli göz ardı eden ve devleti birincil neden yapan yaklaşımını altüst edilmiş bir açıklama sırası olarak nitelendirmişlerdir (MECW23, 2010: 121-122). Buna karşılık Marx, devleti sınıf karşıtlıklarının ürünü saymış ve devleti var eden özel mülkiyet ve sermaye gibi temelleri ortadan kaldırmayı metodolojik ilke hâline getirmiştir (MECW29, 2010: 263-264).

Uı'de anarşizm de toplumsal kategorileri soyut şemalara hapsedmiş ve tarihsel materyalist yöntemi tersyüz etmiştir. Falk'ın (1975, 1978) devlet sonrası düzen tahayyüllerinde olduğu gibi, çözüm küresel çapta adem-i merkezîyetçi ağlara ve gönüllü iş birliği pratiklerine dayandırılmış ve fakat bunların maddi toplumsal koşulları araştırılmamıştır. Bir diğer anlatımla yöntemsel çerçeve, tarihsel hareketin iç dinamiklerini göz ardı ederek normatif ideallerden başlatılmıştır. Turner'ın (2010) insan hakları kavramı, kapitalist devletin işleyişinden bağımsız, etik bir formül gibi yeniden tanımlanmış ve kavramın tarihsel bağlamı silinmiştir. Prichard'ın (2007, 2020) Proudhon'dan esinle geliştirdiği adalet ve anarşi kavramsallaştırması da adaleti toplumsal sınıf ilişkilerinden ve üretim tarzlarından bağımsız etik bir ilkeye indirgemıştır. Bu, Marx'ın eleştirdiği gibi toplumsal

kategorilerin maddi kökenlerini görmezden gelerek onları a priori doğru önermeler hâlinde sunmak demektir. Cudworth ve Hobden'de (2010) anarşi, kendiliğinden örgütlenme gibi soyut süreçlerle açıklanmış ve fakat kapitalist dünya ekonomisinin belirleyici yapıları bu çerçevenin dışında bırakılmıştır. Böylece tarihsel materyalizm tersyüz edilmiş ve tarihsel süreç yerine şematik kavramların kendiliğinden üretici olduğu varsayılmıştır. Kazmi'nin (2012) nazik anarşi yaklaşımında uluslararası düzen tarihsel olarak üretici güç ve sınıf ilişkilerinden koparılarak, nezaket pratikleri üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Bu anarşinin, somut tarihsel süreçten çok, ahlâkî bir şema olarak kurgulanmasına sebebiyet vermiştir.

Weiss (1975), Falk (1978, 2010) ve Prichard'da (2012, 2020) açıklama, devlet merkezlik veya otorite gibi soyut kategorilerden başlamış ve sınıf, üretim ve birikim rejimleri bundan sonra gelmiş ya da hiç gelmemiştir. Dolayısıyla yöntem, otoritenin tasfiye edilmesiyle özgürleşmenin başlayacağı şeklindeki çerçeveye yaslanmış ve tarihsel materyalizmin araştırma sürecini üretim ilişkilerinden başlatan önermesi tersyüz edilmiştir. Cudworth ve Hobden (2010), Bookchin ile Kropotkin'i öz-örgütlenme üzerinden yeniden okurken maddi antagonizmalar yöntem dışına atılmış ve düzenin açıklaması öz-örgütlenme soyutlaması üzerinden kurulmuştur. Kazmi (2012) ve Rossdale (2010) nezaket ve özneleşme gibi etik ontolojik öncülleri açıklamanın temeline koymuştur. Tarihsel materyalist yöntem, bu tür üst belirlenimleri maddi ilişki ve mücadelelerden türettiğinden etik ontolojik öncüllerin açıklamada başlangıç noktası yapılması, yöntemin yönünü tersine çevirmiştir. Cerny ve Prichard (2017), küreselleşmenin çok ölçekliliğini ya da parçalanmasını, iktisadî ve sınıfsal yaslanışından kopuk bir sistem şeması olarak işlediklerinden, metodolojik olarak süreç sermayenin coğrafi yeniden örgütlenmesi bağlamına yerleştirilememiştir.

Ul'de anarşizmde soyut kategorilerden toplumsal gerçekliğe doğru yürüyen bu açıklama çizgisi, üretim ilişkilerini görmezden gelmiştir. Böylelikle anarşizm eleştirel olduğunu iddia ettiği devlet biçimlerini besleyen maddi koşulları kavramsal ve teorik çerçevesine dâhil etmemiş ve teorinin dönüştürücülük iddiası metodolojik zeminde boşa düşmüştür. Bunun doğal sonucu, teorinin çözüm olarak sunduğu normatif önermelerin, dönüşümün maddi koşullarına temas edemediği için uygulamada ya liberal reformizme eklemlenmesi ya da etik telkin düzeyinde kalmasıdır.

Anarşizmin sahip olduğu tüm bu metodolojik yetersizlik sadece teknik bir kusur değildir ve bu yetersizliğin doğrudan teorik sonuçları olmuştur. Diyalektiğin

tahrifi, anarşizmi uzlaştırmacı ve seçmeci çözümlere itmiş; metafizik-idealit şemacılık anarşizmin kavramları tarih üstü olarak ebedileştirmesine sebebiyet vermiş; tarihsel materyalizmin tersyüz edilmesi ise anarşizmin açıklamayı soyut ilkelerden başlatarak maddi ilişkileri görünmez kılmasıyla sonuçlanmıştır. Sıralanan bu metodolojik sorunlar Uİ’de anarşizmin devleti ve otoriteyi ilk neden ve öz-örgütlenmeyi kendiliğinden çözüm saymasına, anarşiyi etik ontolojik öncüle dönüştürmesine ve küresel çelişkileri ahlâkî ikilemlere indirgeme gibi tekrarlar üretmesine sebebiyet vermiştir. Sonuçta anarşizm Uİ’de yeni bir yol olmaktan çıkmış ve farkında olmaksızın eleştirdiği düzenin sürekliliğine eşlik eden bir söylem hâline gelmiştir.

Epistemolojik Eleştiriler

Marx ve Engels’in anarşizme yönelttikleri eleştirilerin üçüncü kategorisi epistemolojiye dairdir. Burada kastedilen, anarşizmin bilgi üretme ve toplumsal gerçekliği açıklama biçimindeki sorunlardır. Epistemolojik eleştiriler, anarşizmin kavramları sabitleme, tarihsel gelişim mantığını kavrayamama ve sınıf analizini dışlama gibi zaafalarını ortaya koymaktadır. Marx ve Engels’e göre anarşistlerin ortak yanılgısı, toplumsal süreçleri ahlâkî yargılara ve soyut kategorilere dayandırmalarıdır. Anarşizm tarihsel materyalizmin geliştirdiği bilimsel çözümleme yerine normatif ve keyfî yorumların hâkim olduğu bir düşünce tarzına saplanmıştır.

i) Aşırı Basitleştirme ve Türdeşleştirme

Epistemolojik düzeyde anarşizmin ilk sorunu, karmaşık toplumsal süreçleri indirgemeci ve türdeş kategoriler altında ele almasıdır. Proudhon’un her tarihsel dönemi işbölümü, mülkiyet veya değişim gibi tekil kategorilerle açıklamaya çalışması, toplumsal farklılıkları silerek hepsini aynı şemaya indirmiştir. Anarşizmin buyaklaşımı bilgi üretimini çeşitliliği yakalayamayan bir basitleştirme pratiğine dönüştürmüştür. Marx ve Engels’e göre bu, gerçekliğin içsel çelişkilerini açıklamak yerine kavramları evrensel sabitelere dönüştüren epistemolojik bir yanılsamadır. Anarşizmin kullandığı kavramlar, farklı bağlamlardaki özgül belirlenimlerinden soyuldukça bu durum teorinin açıklayıcı gücü yerine ahlâkî-idealit çağrışımını büyütülmüştür. Böylece anarşizmde bilgi, tarihsel ayrımları seçebilen bir çerçeveden çıkıp normatif bir slogana dönüşmüştür.

Marx, Proudhon’un kategorileri iyi-kötü yan şeklinde kesip biçen şematik yöntemiyle tarihi diyalektikten yoksun bir soyutlamaya indirgediğini belirtmiştir. Proudhon her kategoride bir iyi ve bir kötü yan keşfettikten sonra kötüyü atıp iyiyi tutmuştur (MECW20, 2010: 29-30). Yine Proudhon

toplumsal kategorileri tarih üstü sabitler gibi sunmuştur. Örneğin işbölümünü insanlık tarihinin her aşamasında aynı içerikte var olan bir kategori olarak ele almış ve bu kavramın kapitalist üretim tarzındaki özgül niteliğini göz ardı etmiştir. Marx ise işbölümünün ilkel topluluk, feodalite ve kapitalizmde tamamen farklı içeriklere sahip olduğunu belirtmiştir (MECW35, 2010: 356-364). Engels çalışmasında isim vermeden Stirner'ın kavramları *spook* yani hayalet olarak adlandırıp şeylerin yerini düşüncelerin aldığı bir dünyada gezindiğini ve somut toplumsal farklılıkları egonun tekil perspektifinde türdeşleştiren bir idealizme sahip olduğunu vurgulamıştır (MECW4, 2010: 329). Engels Proudhon özelinde anarşizmin toplumsal olguları doğal kategoriler gibi ele alarak tarihsel farklılıkları silikleştirdiğini belirtmiştir (MECW23, 2010: 322). Anarşizmde indirgeme, ayrıntı kaybına olduğu kadar sınıf ve üretim gibi nedenselliklerin silinmesine de sebebiyet vermiştir.

Üi'de anarşizm de aynı epistemolojik yanılsamaya düşmüştür. Prichard'ın (2012, 2013) anarşiyi, bireylerin doğrudan katılımını mümkün kılan evrensel bir araç olarak tanımlaması, kavramı tarihsel bağlamından soyutlamaktır. Weiss'in (1975) bireysel özerklik ile toplumsal sorumluluğu her zaman, her yerde geçerli ilkeler gibi sunması bu türden bir evrenselleştirmeye karşılık gelmektedir. Weiss anarşizmi küresel adalet, barış, ekoloji ve özgürlük gibi değerlerin bir toplamı olarak tanımlarken, bu kavramların kapitalist dünya ekonomisinin farklı tarihsel evrelerinde aldığı değişik içerikleri göz ardı etmiştir. Kinna'nın (2019) anarşizmi etik topluluk ideali üzerinden yorumlaması etiği tarihten bağımsız ve ebedî bir norm haline getirmiştir. Newman'ın (2010, 2011) post-anarşizm yorumu iktidarı her yerde aynı şekilde yeniden üretilen tek biçimli bir kategoriye indirgemesiyle bu epistemolojik basitleştirmeyi güncel kılmıştır. Falk (1975, 1978) çalışmalarında savaş, yoksulluk veya çevre sorunlarını tarih üstü sabit problemler olarak ele almış ve bu sorunların kapitalizmle olan tarihsel bağlarını görünmez kılmıştır. Turner (2010) insan haklarını devlet ve birey arasındaki zamansız bir ikilem olarak sunmuş ve kapitalizmin özgül insan hakları söylemini üreten maddi bağlamını geri plana itmiştir. Cudworth ve Hobden (2010) karşılıklı yardımı tüm toplumsal bağlamlarda aynı işlevi yerine getiren sabit bir kategori gibi sunmuşlardır. Levy'nin (2018) aşağıdan kozmopolitanizmi, çok farklı tarihsel ölçeklerde işleyen dayanışma biçimlerini tek bir model altında düzleştirmiştir. Christoyannopoulos'un (2022) anarko-pasifist okuması şiddeti tekil ve mekanik bir yanlışlık olarak evrenselleştirerek onun sınıfsal ve iktisadi kökenlerini bulanıklaştırmıştır. Rusche'nin (2022) barış kolaylaştırıcılığı çeşitli çatışma tiplerini ortak bir şemaya indirgeyerek, çözümünü bağlamdan bağımsız teknik bir yöneme çevirmiştir.

Görüldüğü üzere Ul'de anarşizmin benimsediği genelleştirici ve türdeşleştirici kullanım; teoride anarşi, karşılıklı yardımlaşma ve etik topluluk gibi kavramları tarih üstü sabitlere dönüştürmektedir. Bu epistemik kısaltma, farklı tarihsel bağlamlarda değişen içerikleri silikleştirmekte ve anarşizmin Ul'deki özgül süreçlere dair açıklama kapasitesini sınırlandırmaktadır. Sonuçta bu yaklaşım, tarih üstü sabitlikler üreterek teorinin epistemolojik çerçevesini daraltmıştır. Çünkü anarşizmde kavramlar; sınıf, üretim ve güç ilişkileriyle sürekli yeniden tanımlanmak yerine, normatif etiketlere dönüşmüş ve böyle bir zeminde teori Ul'de yeni bir yol açmak yerine, eleştirdiği düzenin mevcut soyutlamalarını yeniden üretmiştir.

ii) Kapitalist Gelişim Mantığını Yanlış Okuma

İkinci epistemolojik sorun, anarşizmin kapitalizmin özgül tarihsel gelişim dinamiklerini kavrayamamış olmasıdır. Anarşizm işbölümünün, makineleşmenin ya da piyasa ilişkilerinin kapitalizmde aldığı özel biçimleri görmek yerine, bunları tarih dışı genel yasalar gibi sunmuştur. Teoride kapitalist toplumun özgüllüğü silinmiş ve yerine her dönemde geçerliymiş gibi kabul edilen şematik açıklamalar konmuştur. Marx ve Engels, bu yanlış okumanın kapitalizmin doğasını ve onun sınıfsal çelişkilerini görünmez kıldığını vurgulamıştır. Buradaki temel kör nokta, kapitalizmi genel değiş-tokuş ya da piyasa ile özdeşleştirmektir. Oysa kapitalizmin ayırt edici mantığı artı-değer üretimi, sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi ve bu süreçlerin küresel ölçekte eşitsiz ve coğrafi örgütlenmesiyle belirlenmektedir. Bu özgüllük anarşizm tarafından görülmeyince, mevcut uluslararası düzenin krizleri de devlet merkezilik gibi dışsal etmenlerin sonucu olarak okunmuştur.

Marx, Proudhon'un tarihsel evrimi kavramakta zorlandığını vurgularken el değirmeninin feodal beyli topluma ve buharlı değirmeninin ise sanayi kapitalistinin toplumuna işaret ettiğini belirtmiştir (MECW6, 2010: 165-166). Marx Proudhoncu değişim bankası ve kirayı etik yollarla tasfiye planlarını, kapitalist üretim ilişkilerine dokunmadan onun sonuçları düzeltmeye çalışan bir yanılısma olarak nitelendirmiştir (MECW20, 2010: 190). Marx, Bakunin'in yaklaşımını eklektik ve iktisaden yüzeysel bulmuştur. Marx'a göre mirasın kaldırılmasını sosyal hareketin başlangıç noktası ilan etmek, sınıf ilişkilerinin tarihsel gelişimini kavramadan ekonomik belirlenimleri tersyüz etmek anlamına gelmektedir (MECW21, 2010: 65). Marx, Rusya tartışmasında Bakuninci tek çizgili evrim şemasını reddetmiş (MECW24, 2010: 200-201) ve Rus köylü komününün belirli tarihsel koşullarda kapitalizmi evrensel aşama saymadan sosyalist gelişimin başlangıç noktası olabileceğini

belirtmiştir (MECW24, 2010: 426). Engels devleti baş kötülüğe indirgeyen Bakuninci açıklamayı (MECW44, 2010: 306-307) Marx da Bakunin'in devrimi ekonomik koşullardan koparmasını eleştirirken (MECW24, 2010: 518) ikisi de kapitalizmi yalnızca devletle açıklamayı yöntemsel hata olarak kayda geçirmiştir.

Uı'de anarşizm bu epistemolojik kusuru yeniden üretmiştir. Falk'ın (1975, 1978) reformcu vizyonu, kapitalizmin kriz dinamiklerinden ziyade devlet merkezli düzenin varlığını temel sorun olarak tanımlamış ve böylece kapitalizmin kendine özgü gelişim mantığı ikincilleştirilmiştir. Turner'ın (2010) insan hakları analizinde hakların kapitalist üretim ilişkileri içinde nasıl şekillendiği görünmez kalmış ve haklar yalnızca devlet ile birey arasındaki etik bir mesele gibi okunmuştur. Prichard'ın (2007) Proudhon'un adalet kavramını Uı'ye taşıırken kavramı kapitalist üretim ilişkilerinden kopararak evrensel bir norm gibi sunması da aynı yanlış okumanın bir örneğidir. Cerny ve Prichard'ın (2017) küreselleşme analizleri sürecin kapitalist birikim mantığını açıklamak yerine parçalanma ve çok ölçeklilik gibi kavramlara indirgenmiş ve kapitalizmin tarihsel özgüllüğü görünmez hale gelmiştir. Cudworth ve Hobden'in (2010) karmaşıklık teorisini anarşizmle eklemlenmeleri kapitalist üretim ilişkilerinin özgül dinamiklerini ikinci plana itmiştir. Rusche'nin (2022) barış kolaylaştırıcılığı kavramı barışı, kapitalizmin savaşı üretici yapısından bağımsız etik ve pratik bir meseleye dönüştürerek bu epistemolojik soruna örnek teşkil etmiştir.

Sonuç olarak, kapitalizme içkin süreçler anarşizmin teorik çerçevesine girmeyince çözüm önerileri de ahlâkî düzenlemelerin toplamına indirgenmiştir. Çünkü Uı'deki krizleri devlet merkezçiliğe indirgemek, kapitalist birikimin özgül devriminin gözden kaçırılmasına ve uluslararası düzenin ekonomik ve sınıfsal temellerinin tali kılınmasına sebebiyet vermiştir. Bu yanlış okuma, anarşizmin önerdiği çözüm pratiklerinin de nasıl sürdürülebilir olabileceğine dair analitik bir temel üretmesini engellemiştir. Böylece anarşizm Uı'de alternatif yeni yol olmaktan ziyade, mevcut düzene eşlik eden normatif bir dile dönüşmüştür.

iii) Sınıf Analizinde Epistemolojik Körlük

Anarşizmin üçüncü epistemolojik sorunu, sınıf analizinin bilgi üretimindeki merkezî rolünün göz ardı edilmesidir. Burada ele alınan sınıfsal körlük, ontolojik eleştiriler kısmında tartışılan sınıfsal temeli ikincilleştirmeyle aynı değildir. Ontolojik eleştiride sorun, sınıf karşıtlığının toplumsal yapının varlık düzeyindeki temel belirleneni olarak kavranmamasıdır. Epistemolojik

kör nokta ise, sınıfın bilgi üretiminde açıklayıcı bir kategori olmaktan çıkarılmasıdır. Ontolojik dışlama, devleti ilk nedene dönüştürürken; epistemolojik dışlama, kavramsal çerçeveyi ve nedenselliği sistematik olarak ahlâkî kategorilerden türetmeyle sonuçlanmaktadır. Marx ve Engels açısından bu durum, epistemolojide kör bir nokta yaratmıştır ve sınıf ilişkilerinin analitik işlevi dışlandığında, ortaya çıkan bilgi daima yüzeysel ve yanıltıcı olmuştur.

Marx, Bakunincilerin sınıfların eşitliği ile mirasın kaldırılmasını sosyal hareketin başlangıcı sayan ve siyasal eylemsizliği dogmalaştıran çizgisini mistifikasyon olarak teşhir etmiştir (MECW44, 2010: 255). Sınıf temelli politik mücadeleyi reddetmek; işçileri kollarını kavuşturup hükümete dokunmayan ve yasalara boyun eğen pasif kitlelere indirgeyerek onları burjuva cumhuriyetçiler ile papazların insafına bırakacaktır (MECW23, 2010: 393). Proudhon, mülkiyet, işbölümü, para gibi ekonomik kategorileri sınıf ilişkilerinden soyutlayıp tarih üstü ve ahlâkî sabitler gibi işlemiş (MECW6, 2010: 165-166) ve böylece sömürüyü kötü yanın etik mahkûmiyetine, tarihi ise fikirlerin kutsal tarihine indirgemıştır (MECW38, 2010: 97-102). Marx'a göre devlet, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının ürünüdür ve bu yüzden asıl mesele sınıf karşıtlıklarının tasfiyesi ile geçiş döneminde devlet gücünün sönmelenmesidir (MECW22, 2010: 328). Anarşizm ise devleti mutlak kötülük şeklinde soyutlayarak sınıfsal temeli iskalamıştır. Oysa devlet ilga edilmez, sınıflarla birlikte tarihsel olarak ölüp gider (MECW26, 2010: 269). Engels, Proudhon'u küçük burjuva bir uzlaştırmacı olarak eleştirmiş ve onun sınıfsal gerçeklikten hukuksal ve etik ilkelere kaçışını, sınıf mücadelesini ikincilleştiren epistemik körlük olarak nitelendirmiştir (MECW6, 2010: 513).

Ul'de anarşizm bu kör noktayı yeniden üretmiştir. Weiss'in (1975) ve Falk'ın (1975, 1978) anarşizmi küresel barış ve adalet projelerine dayandırmaları, sınıf antagonizmalarını devre dışı bırakmıştır. Turner'ın (2010) insan hakları analizi, hakları birey ve devlet arasındaki ilişkiye sıkıştırmış ve sınıf sömürsünü görünmez kılmıştır. Kinna'nın (2019) anarşizmi etik bir topluluk ideali üzerinden tanımlaması, kapitalist sınıf ilişkilerini epistemik düzeyde devre dışı bırakmıştır. Rossdale'in (2010) güvenlik çalışmalarındaki anarşist müdahaleleri, güvenliği bireylerin özneleşme pratiklerine indirgeyerek, onun sınıfsal temellerini görmezden gelmiştir. Christoyannopoulos'un (2022) anarşist eleştirileri benzer bir şekilde şiddeti normatif bir sorun olarak ele alırken onun sınıfsal köklerini epistemik düzeyde tartışmamıştır. Prichard'ın (2007) adalet ve anarşi temelinde geliştirdiği çerçevelerde adalet, sınıfsal antagonizmalardan bağımsız etik bir ideal gibi kurgulanmıştır. Levy'nin

(2018) kozmopolitanizm yorumu aşağıdan yukarı örgütlenmeye vurgu yapsa da kozmopolitanizmin sınıf ilişkilerindeki işlevini göz ardı etmesiyle aynı epistemik eksikliği tekrar etmiştir.

Anarşizmin bu epistemolojik zaafının somut yansımaları mevcuttur. Sınıf antagonizmasının teoriden dışlanması, etik ve çoğulcu anlatıyı güçlendirirken sömürü ilişkilerinin sistemik doğasını perdeleyip anarşizmi *semptomatik* çözümlere yöneltmiştir. Böylece anarşizm, Ul’de alternatif bir yol açmak yerine, eleştirdiği düzenin yeniden üretimine istemeden aracı olmuştur. Anarşizm eleştiri silahını maddi ilişkilerin dönüşümüne bağlamak yerine, yönetişimsel bir vicdan muhasebesine indirgenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Marx ve Engels’in anarşizm eleştirilerinden hareketle Ul’de anarşizmin teorik sınırlılıkları üç ana kategori üzerinden analiz edilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 1, Marx ve Engels’in anarşizme yönelttiği eleştirilerin yalnızca tarihsel bir polemik olmadığını ve ilgili eleştirilere karşılık gelen sorunların Ul’deki anarşizmde de yapısal biçimde tekrarlandığını göstermektedir. Tablo 1’de yer alan ‘eleştiri kategorisi’ ve ‘eleştiri unsuru’ sütunları, Marx ve Engels’in anarşizme yönelttikleri, çalışmanın ikinci bölümünde ve her alt başlıkta ayrıntılandırılan eleştirilere karşılık gelmektedir. ‘Teorik karşılık’ sütunu ise bu eleştirilerin Ul’deki anarşizmde yarattığı teorik sefaleti sunmakta ve ‘içerik’ sütunu da ilgili sefaleti kısaca açıklamaktadır.

| Eleştirinin Kategorisi | Eleştiri Unsuru | Teorik Karşılığı | İçerik |
|------------------------|--|---|---|
| Ontolojik | Tarihsellik ve Toplumsal Oluş (Totalite) Körlüğü | Tarih üstü sabitlikler (trans-historical fixities) | Kavramları çağlar ötesi, değişmez yapılar gibi görme eğilimi. |
| | Robinsonvari Birey Antropolojisi | ontolojik yanlış tanıma (ontological misrecognition) | Bireyi toplumsal ilişkilerden kopuk, yanlış kavranmış bir özne olarak kurma. |
| | Sınıfın ve Sınıfsal Karşıtlığın Ontolojik Dışlanması | ontolojik yanlış konumlandırma (ontological misplacement) | Toplumsal düzenin sınıfsal temellerini yanlış yere koyma veya ikincilleştirme. |
| Metodolojik | Diyalektiğin Tahrifi ve Çelişkinin Dışlanması | yöntemsel iradecilik (methodological voluntarism) | Çelişkileri tarihsel süreçten değil keyfi 'iyi/kötü' ikiliklerinden çözme. |
| | Metafizik-İdealist Şemacılık | yöntemsel soyutlamalar (methodological abstractions) | Gerçeklikten kopuk, soyut şemalar ve kalıplarla açıklama yapma. |
| | Tarihsel Materyalizmi Tersyüz Etme Eğilimi | kurucu dışarı (constitutive outside) | Teoriyi toplumsal süreçlerden değil, kendini tanımlayan dışsal karşıtlıklardan kurma. |
| Epistemolojik | Aşırı Basitleştirme ve Türdeşleştirme | epistemolojik kapatma (epistemological foreclosure) | Bilginin imkânlarını daraltma; farklı tarihsel özgüllükleri tek tip kategoriye indirgeme. |
| | Kapitalist Gelişim Mantığını Yanlış Okuma | Sistemsal yeniden üretim (systemic reproduction) | Kapitalizmin özgül gelişimini kavrayamayıp mevcut sistemi yeniden üretme. |
| | Sınıf Analizinde Epistemolojik Körlük | Epistemik kırılma (epistemic rupture) | Sınıf karşıtlığını dışlayarak bilgi ufkunda kopuş yaratma. |

Tablo 1. Marx ve Engels'in Anarşizme Yönelik Kategorik Eleştirilerinden Hareketle 'Anarşizmin Teorik Sefaleti' (Tablo çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 1’de sentezlenen bu eleştirel kategoriler, anarşizmin teorik mantığının büyük ölçüde ikili şemalara dayalı, indirgemeci ve ahlâkileştirici olduğunu göstermektedir. Böylece anarşizm, tam da devleti eleştirirken onun varlığını yeniden üreten, tarihsel özgüllükleri görünmez hale getiren ve kapitalist üretim ilişkilerini ikincilleştiren bir söylem haline gelmiştir. Bu durum, anarşizmin Ul’de bir yeni yol olmaktan ziyade disiplinin sorunlarını yeniden üreten bir söylem olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bir diğer anlatımla anarşizm, Ul’de alternatif bir teorik yol açmak yerine disiplinde eleştirdiği sınırların içinden konuşmaya devam etmiştir.

Üstelik anarşizm, Ul’deki gerçek dönüşüm imkânlarını disiplinin statükocu eğilimleri lehine koruyan bir işlev göstermektedir. Bunu da çoğu zaman yalnızca bir vicdan muhasebesi üzerinden gerçekleştirmiş yani eleştiri silahını maddi bir dönüşümün önkoşulu olan silahların eleştirisinin yerine koymuştur. Oysa Marx’ın ifadesiyle, eleştiri silahı, elbette silahların eleştirisinin yerini tutamamaktadır ve maddi güç, ancak maddi güçle devrilebilmektedir. Ama teori de kitleleri sardığında maddi bir güç haline gelmektedir (MECW3, 2010: 182). Bu bakımdan Proudhon’dan günümüze anarşizm, teoriyi maddi ilişkilerden koparıp soyut bir vicdanî ideal düzeyine hapsettiğinde ve bu haliyle Ul’deki değişim savunucularını saramadığında fiilen mevcut düzenin yeniden üretimine katkıda bulunmuştur.

Sonnotlar

1- Ul’de anarşizme dair Türkçe literatürde ortaya konan iki güncel çalışma için bkz. (Çalış, 2025; Çalış ve Söker, 2024).

Kaynakça

Bakunin M A (1990). *Bakunin: Statism and Anarchy*. [Orijinal: Государственность и анархия (Gosudarstvennost’ i anarkhiia), 1873]. Cambridge: Cambridge University Press.

Bakunin M A (2012). *God and the State*. [Orijinal: Dieu et l’état, 1882]. Chelmsford: Courier Corporation.

Brown C (2007). *International Relations Theory: New Normative Approaches*. New York: Columbia University Press.

Bull H (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.

Buzan B ve Lawson G (2014). *The Global Transformation: History, Modernity and the Making of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cerny P G ve Prichard A (2017). The New Anarchy: Globalisation and Fragmentation in World Politics. *Journal of International Political Theory*, 13(3), 378-394.

Avcı Y ve Arar D (2025). Uluslararası İlişkilerde ‘Anarşizmin Sefaleti’: Karl Marx ve Friedrich Engels’in Anarşizm Eleştirileri Işığında Teorik Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 49(4), 626-661.

Christoyannopoulos A (2022). An Anarcho-Pacifist Reading of International Relations: A Normative Critique of International Politics from the Confluence of Pacifism and Anarchism. *International Studies Quarterly*, 66(4), 1-13.

Cudworth E ve Hobden S (2010). Anarchy and Anarchism: Towards a Theory of Complex International Systems. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(2), 399-416.

Çalış Ş H (2025). *Uluslararası İlişkiler ve Anarşizm Teorik Bir Müdahale*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Çalış Ş H ve Söker Ç (2024). Çağdaş Uluslararası İlişkiler Yazınında Anarşist Teori: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Gazi Akademik Bakış*, 18(35), 97-116.

Davis L (2014). Anarchism. İçinde: V Geoghegan ve R Wilford (der), *Political Ideologies: An Introduction*, London: Routledge, 213-238.

Dolhoff S (1972). *Bakunin on Anarchy*. New York: Vintage Books.

Eckhardt W (2022). Mikhail Bakunin and Social Anarchism, İçinde: M Linden (der), *The Cambridge History of Socialism*, Cambridge: Cambridge University Press, 308-330.

Falk R A (1975). *A Study of Future Worlds*. New York: Free Press.

Falk R A (1978). Anarchism and World Order. *Nomos*, 19, 63-87.

Falk R A (2010). Anarchism without 'Anarchism': Searching for Progressive Politics in the Early 21st Century. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(2), 381-398.

Falk R A (2006). Rooted Cosmopolitanism: Anarchist Approaches to Global Politics, İçinde: J. B. Hehir ve N. J. Wheeler (Eds.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* (pp. 197-216), Cambridge: Cambridge University Press.

Fowler R B (1972). The Anarchist Tradition of Political Thought. *Western Political Quarterly*, 25(4), 738-752.

Godwin W (2013). *An Enquiry Concerning Political Justice*. [Orijinal: An Enquiry Concerning Political Justice and its Influence on Morals and Happiness, 1793]. Oxford: Oxford University Press.

Guérin D (1981). *Anarchism and Marxism*. Orkney: Cienfuegos Press.

Guérin D (1970). *Anarchism: From Theory to Practice*. New York: Monthly Review Press.

Havercroft J ve Prichard A (2017). Anarchy and International Relations Theory: A Reconsideration, *Journal of International Political Theory*, 13(3), 1-15.

Janicka I (2023). Anarchism. İçinde: S Kirste ve M Sellers (der), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*, Dordrecht: Springer, 1-6.

659 Avcı Y ve Arar D (2025). Uluslararası İlişkilerde 'Anarşizmin Sefaleti': Karl Marx ve Friedrich Engels'in Anarşizm Eleştirileri Işığında Teorik Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 49(4), 626-661.

- Kazmi Z (2012). *Polite Anarchy in International Relations Theory*, New York: Palgrave Macmillan.
- Kinna R (2005). *Anarchism: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld.
- Kinna R (2019). *The Government of No One: The Theory and Practice of Anarchism*. London: Penguin Books.
- Kropotkin P A (1902). *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. [Orijinal: 1890-1896 arası makaleler, kitap olarak 1902]. New York: McClure, Phillips & Co.
- Kropotkin P A (1970). *Selected Writings on Anarchism and Revolution*. Cambridge: MIT Press.
- Levy C (2018). Anarchism and Cosmopolitanism. İçinde: C Levy ve M Adams (der), *The Palgrave Handbook of Anarchism*, Cham: Springer International Publishing, 125-148.
- Marx K ve Engels F (2010). *Marx & Engels Collected Works (MECW) (Vols. 1-50)*. London: Lawrence & Wishart Electric Book.
- McLaughlin P (2002). *Mikhail Bakunin: The Philosophical Basis of His Anarchism*. Algora Publishing.
- Newman S (2010). Crowned Anarchy: Postanarchism and International Relations Theory. *Millennium*, 40(2), 259-278.
- Newman S (2011). *The Politics of Postanarchism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Parkinson F (1977). *The Philosophy of International Relations: A Study in the History of Thought*. London: Sage.
- Paul T (1985). *Karl Marx and the Anarchists*. London: Routledge/Kegan Paul.
- Prichard A (2007). Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865). *Millennium: Journal of International Studies*, 35(3), 623-645.
- Prichard A (2010a). Introduction: Anarchism and World Politics. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(2), 373-380.
- Prichard A (2010b). David Held is an Anarchist. Discuss. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(2), 439-459.
- Prichard A (2011). What Can the Absence of Anarchism Tells Us About the History and the Purpose of International Relations?. *Review of International Studies*, 37(4), 1647-1669.
- Prichard A (2012). Anarchy, Anarchism and International Relations, İçinde: R Kinna (der), *The Continuum Companion to Anarchism*, New York: Continuum Publishing.
- Prichard A (2013). *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon*, Oxon: Routledge.
- Avcı Y ve Arar D (2025). Uluslararası İlişkilerde 'Anarşizmin Sefaleti': Karl Marx ve Friedrich Engels'in Anarşizm Eleştirileri Işığında Teorik Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 49(4), 626-661.

Prichard A (2020). Anarchism and Global Ethics. B Schippers (der), *The Routledge Handbook of Rethinking Ethics in International Relations*, New York: Routledge.

Prichard A (2022). *Anarchism: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.

Proudhon P J (1994). *What Is Property?: Or, An Inquiry into the Principle of Right and of Government*. [Orijinal: Qu'est-ce que la propriété?, 1840]. Los Angeles: LA CASE Books.

Proudhon P J (2012). *The Philosophy of Poverty: The System of Economic Contradictions*. [Orijinal: Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère, 1846]. Auckland: The Floating Press.

Rossdale C (2010). Anarchy is What Anarchists Make of It: Reclaiming the Concept of Agency in IR and Security Studies, *Millennium: Journal of International Studies*, 39(2), 483-501.

Roxburgh S (2018). Against Soft Anarchism: Challenging Liberal Cooptations of Anarchism in International Relations Theory. *Anarchist Studies*, 26(1), 55-78.

Rusche J (2022). Imagining Peace Outside of Liberal Statebuilding: Anarchist Theory as Pathway to Emancipatory Peacefacilitation. *Alternatives: Global, Local, Political*, 47(1), 18-44

Shatz M S (2003). Mikhail Aleksandrovich Bakunin. İçinde: A W Dinega ve A D Gillespie (der), *Russian Literature in the Age of Realism*, Detroit: Gale Group, 34-41.

Stirner M (1995). *Stirner: The Ego and its Own*. [Orijinal: Der Einzige und sein Eigentum, 1844]. Cambridge: Cambridge University Press.

Turner S (1998). Global Civil Society, Anarchy and Governance: Assessing an Emerging Paradigm. *Journal of Peace Research*, 35(1), 25-42.

Turner S (2010). Anarchist Theory and Human Rights. İçinde: N J Jun ve S Wahl (der), *New Perspectives on Anarchism*, Maryland: Lexington Books, 133-146.

Vernon R (1979). *The Principle of Federation by P.J. Proudhon*. [Orijinal: Du principe fédératif, 1863]. Toronto: University of Toronto Press.

Waltz K N (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Weiss T G (1975). The Tradition of Philosophical Anarchism and Future Directions in World Policy. *Journal of Peace Research*, 12(1), 1-17.

Williams D (2012). The Anarchist Roots of International Relations Theory, İçinde: P. Wilson ve D. Williams (Eds.), *International Relations and Political Theory* (pp. 79-96), Oxford: Oxford University Press.

Woodcock G (1986). *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*. Toronto: University of Toronto Press.